

ÁLLAM ÉS EGyhÁZ.

ÍRTA

SIMONYI IVÁN.

BUDAPEST, 1874.

AI G N E R L A J O S .

DEÁK FERENCZ

FIGYELMÉBE

AJÁNLJA EZEN IGÉNYTELEN DOLGOZATOT

A SZERZŐ.

Vajjon miért nem ajánlottam ezen munkát egyszerűen Deák Ferencznek, ezen kérdést fogja kétségekívül az olvasók nagy része hozzám intézni? Meglehet, hogy Deák Ferencz nem helyesli az itten foglalt nézeteket. De még azon esetben is, ha az itten foglaltakat teljesen helyesli is, talán jobb, ha neve ezen munka – czégeréül nem szolgál.

De vájjon nem még nagyobb szerénytelenség-e, vagy tolakodás, ezen munkát, melynek hiányait én magam ismerem legjobban, mely rendszeres, tudományos műczimére igényt sem tart, – azon férfiúnak ajánlani figyelmébe, kit az ország bölcsének neveznek, és ki kétségekívül alaposabban ismeri azon forrásokat, melyek tanulmányaimnak alapjául szolgáltak?

Deák Ferencz állása – daczára azon polgári erényeinek, melyeket pártkülömbég nélkül oly mélyen tisztelünk mindenjában, – hasonlít azokéhoz, kiknek szavuk a népek boldogságára döntő befolyással bír.

Egy szó, melyet Deák Ferencz mond ki, százados szerencsének alapját vetheti meg, – de másrészt Deák Ferencz hallgatása is, egy szó, melyet ki nem mond, századokra megörökíthet oly állapotot, melyből a haza szerencsére vergődni, hiába törekednék.

Ha tehát a legigénytelenebb szózat is – Deák Ferenczhez irányul – ebben sem szerénytelenség, sem tolakodás nem rejlik,

Deák Ferencz maga intett arra, hogy „tanulmányozzuk” a kérdést, „okuljunk más országok példáján akkor is, ha jól, akkor is, ha roszul jártak el.” Másrészt tagadhattam hogy alig van kérdés, melyben oly kevéssé alaposak a fogalmak, melyben annyi a zavar, és melyben oly nagy mértékben tizetik játék liberális jelszókkal, mint az állam és egyház közt való viszonyban.

Ezen munka nem meríti ki e tárgyat, nem mond el minden, a mit a dologról el kellene mondani. A. mii ezélja mindenkorral el van érve, ha sikerült a nem épen könnye» hozzáférhető anyagot szaporítanom, ha sikerült azt legelőször kimondanom, a mi bár oly egyszerű, de a mit úgy látszik egy veszélyes és téves jelszó befolyása alatt állván, eddig kimondani senki sem mert.

A „Rechthaberei” különben nem vezérel, ha nincs igazam, czáfoltassam meg. Ezt kívánom saját magam és az igazság érdekében.

A SZERZŐ.

I.

Egy kis bevezetésféle. Kik a liberalis jezsuiták, az olcsó idealisták, a doctrinaerek és a szabadelvű filisterek.

Valamely gőzgép horderejét csak a szakember képes helyesen kiszámítani. Valamely borfajt csak a szakférfiú fog vegytanilag elemezhetni. Ha dilettansok fognak az ilyféle feladatok megoldásához – a közönség teljes joggal tagadja meg bizalmát tolok.

Másképen áll a dolog a tudomány azon terén, melynek tárgya a társadalomban élő ember. Másképen áll a dolog a politikai, vallásos és socialis kérdésekben. A mesterember, ki még újságlapot is ritkán vesz kezébe, nem kevésbé hiszi magát hivatva ezen kérdésekben döntő ítéletet hozni, mint a megőszült államférfiú. A korcsma-politikus, ki a tudomány-nyal soha sem törödött, nagyobb biztosággal ítélt politikai és sociealis kérdésekben, mint a politika vagy nemzetgazdaszat professzora. Sőt mi több, a „józan eszű praktikus¹ könnyebben talál hívőkre és követőkre, mint a tudós szakember; valamint azt sem tagadhatjuk, hogy a népboldogító igazságok igen ritkán születtek a miniszterek és kormánytanácsosok irodáiban.

Talán hozzáférhetőbbek, könnyebbek a sociealis tudományok?

Épen ellenkezőleg! Az emberről szótá tudomány az emberi tudás minden ágának legnehezebbike. És épen azért, mert e tudomány várakozásunknak egyáltalában meg nem tudott felelni: a nagyobb közönség ösztönszerűleg fordul ahoz, ami kézzelfoghatóbb, azonnal eredményt ígérő. Míg az exact tudományokban óriási vívmányokkal dicsekedhetünk; az ember szolgájává szegődtette a villámot, és csaknem ura lett a

természetnek, ezekkel összehasonlítva, a socialis téren vajmi keveset haladtunk. „Úgy bánjál másokkal, mint magad óhajtod, hogy mások veled bánjanak, más törvényre nincs szükséged, ez az alapja és sommája mind a többinek.” Ezt már Kong fu dzü mondta, 500 évvel Krisztus előtt. És mégis mily kevéssé bírtuk egész mai napig ezen elvet megvalósítani. Valamint évezredek előtt, úgy mai nap is igazság és szeretet helyett, erő és hazugság uralkodnak. Nem csoda, ha a közönség bizalmasztlan a tudomány iránt. Hiszen a tudósok, papok és juristák voltak első sorban a legmelegebb védői minden számtalan emberi ostobaságnak, melyekkel a történetben lépten-nyomon találkozunk.

Honnét ered ezen ellentétes viszony a reális, exact tudományok, és az emberi társadalom tudománya között?

Ha bizonyos mennyiségű éleny és vasat bizonyos feltételek alatt összeköttetésbe hozok, az eredmény minden egy és ugyanaz lészen, mert az éleny és a vas minden egy és ugyan-azon anyag. Nem úgy áll a dolog az emberrel. Az egész földgömbön nem létezik két egészen egyenlő ember, ínég kevésbé létezhetik két egészen egyenlő nemzet vagy ország. Az ember, és ennek tulajdonságai, tettei milliósoros tényezők kombinációjának eredménye. Az embert nem izolálhatjuk lombikban. Kern választhatjuk szabadon azon tényezőket, melyek egyes emberre hatni fognak, azokat előre ki nem számíthatjuk, az ismerős tényezők horde-rejét pontosan ki nem mérhetjük. Az emberrel nem experimentálhatunk, és a mennyiben azt mégis teszszük, az által milliók szerencsét koczkáztatjuk. Valamely eszme valósítása az akarat- és lehetőségtől függ. A legszebb intézmény, például, Krisztus vallása, megtagadta a szolgálatot, mert a valósítás lehetősége hiányzott. A legavatottabb politikus- vagy pénzügyér számítását, valamely, csaknem járványosnak mondható mozgalom halomra döntheti. Abból, hogy valamely intézmény az egyik nemzetnél üdvösnek mutatkozott, nem következtethetjük, hogy ezen intézmény hatása egy másik nemzetnél is ugyanaz leend. Abból, hogy a védvám az egyik nemzetnél járónak bizonyult be, még nem következtethetjük, hogy a szabad kereskedés egy másikra nézve káros leend.

Egy ismert pesti vegytan-készítmény-gyárnak főnöke Stro-bencz, beszélt nekem egykor egy esetet, melynek pártját nem kell soká keresni. Egy kitűnően képzett fiatal külföldi chemikus szolgálatát ajánlotta a háznak. Egy-két gyakorlati próbatéteket kívántak tőle. És íme, ezen fiatal vegyész, kinek gazdag ismeretét az összes személyzet a főnökkal együtt irgyelte, a leg-egyszerűbb vegytani készítményt sem volt képes előállítani. S mi volt a nem sikerülés oka”? Holmi csekélyisége, pl. egy fél foknyi, hőmérsék egy-két másodpercznyi időkülönbség, bizonyos, a rendestől eltérő s alig észrevehető helyi tulajdonságai az anyagoknak. Ha már az exakt tudományokban oly nagy a különség a theoria és a praxis között, úgy világos, hogy az elmélet és gyakorlat között való, különbség – a sociealis tudományokban minden arányon kívül nagyobb leszen. Elmélet és alkalmazás között itten gyakran át nem hágható úr létezik. Csaknem napokint történik, hogy valamely a papíron, az elméletben megdönthetetlennek látszó tételet a kivitelben egészen ellenkező eredményeket szül. Sehol sem történik oly gyakran, mint a politikában, hogy avatott államférfiak által ajánlott, parlamenti majoritások által megéltjenezzett tanok, kivitelük után koloszalis szamárságoknak bizonyultak be.

Nagyjában persze tisztában látszunk lenni. Két párra oszlottunk, azok pártjára, kik haladni akarnak, és azok pártjára, kik vagy nem akarnak mozogni vagy épen hátrafelé akarnak menni. Be ezzel korántsem döntöttük el a dolgot. Azon kérdéseket illetőleg, vájjon melyik utat válaszszam, melyik eszköz vezet célhoz, mit kell itt, és ezen néppel tennem, hogy a kívánt célt elérjem, a régi „amabilis confusio” uralkodik. Csaknem minden nap jelenet nálunk, hogy liberális intézmények tulajdonképen a reaktionak tesznek szolgálatot, valamint megfordítva liberális végcélok gyakran csak oly eszközök által érhetők el, melyek korántsem válnának valamely liberális theoria fűszere, melyek mellett megszégyenül minden liberális theoria.

Vegyünk egy pár példát.

A köztársasági kormányforma tökéletesebb és jobb, mint bármely monarchia, az általános szavazatjog az egyetlen igazságos és következetes mód. Mindazonáltal a köztársaság sikeres megvalósításához bizonyos erkölcsi erő, politikai érettség

és rendszeret szükséges. Hogy mit eredményez a köztárság ott, hol ezen tulajdonságok hiányoznak, világosan mutatja Spanyolország, Francziaország, a közép- és délamerikai respublikák. Az általános szavazatjog eddig Európában csaknem kizártlag a caesarismus és papi uralom eszközének mutatkozott. Az utóbbit hazánkban az úgynevezett katholikus autonómiai eongressus is elég világosan bizonyította. A halálbüntetés meg nem áll a tudomány és humanismus bíráló széke előtt; mindenazonáltal igen alacsony műveltségi foknál és igen gyakori nehéz büntényekkel szemben azt mellőzni alig lenne tanácsos. De még civilisait országokban is a halálbüntetésnek, eltörlése igen olcsó idealismus lenne addig, míg az állam rablás és orgyilkolások ellen nem tud biztosítékot nyújtani, míg legjobbjaink kabinetháborúkban, vagy mint politikai vétkesek a bitófán vörzenek el. A világbékét nem fogjuk elérni az által, hogy egyoldalúan leteszük a fegyvert és nem vagyunk képesek hazánkat védeni. A demokratia nem mindig egyértelmű a szabadsággal; valamint az aristokratia sem a reactióval. Ha a sors száműzne hazámból, inkább lennék – s úgy hiszem, velem együtt minden egysorsú hazámfa – a német vagy angol monarchia alattvalója, mint a spanyol, mexikói vagy paraguayi köztársaság szabad lakója. Az egyháznak az államtól való elválasztása, vagy az úgynevezett szabad egyház, méltányos és helyes elvnek látszik. Az egyháznak nincsen beleszólása állami ügyekbe, az államnak nincsen semmi köze ahoz, hogy imádjávalaki Istenét, hogy szervezi egyházát stb. Hogy mennyire téves ezen tan, úgy elméletben mint alkalmazásban, lesz alkalmunk kimutatni.

Ezen bizonytalanságban a választandó eszközöket illetőleg egy nagy veszély rejlik, melyet rendesen nem méltatnak kellő figyelemre.

Ezen veszély a doctrinarius.

Ki a doctrinal és mi a doctrinarius?

A doctrinár az, ki a szabadelvű célt, vagy igazán kívánja, vagy legalább zászlajára írja, de valóságban a reaktionak szolgája. A doctrinarség, amint látni fogjuk, épen alkotmányos országokban sok veszélyt hozhat, veszélyes különösen ott, hol a többség szabadelvű akar lenni, hanem hol a tehetség és tett

nem tart lépést az eszménynyel. Van különféle doctrinal, becsületes és nem becsületes. A doctrinarismusnak vannak különféle fajai, alfajai, valamint rokon családai, Ismerkedjünk meg egy pár főalakkal.

A liberális farizeus vagy a liberális j e z s u i t a *) számításból pártol valamely liberális hangzású jelgét, mert jól tudja, hogy az practice alkalmazva a reac- tióhoz vezet. Ő az általános szavazatjogot fogja követelni, ha tudja, hogy a kevésbbé művelt és tájékozott alsóbb osztályok segélyével a műveltebb és felvilágosodottabb osztályokat leszavazhatja. Ő a socialdemocratákkal fog kaczérkodni, ha tervére nézve szükségessé válik az úgynevezett bourgeois megfélem- líteni. A liberális jezsuita vallás és lelkiismereti szabadság nevében a katholikus egyház számára szabadságot és függet- lenséget fog követelni, de csak azért, mert tudja, hogy a füg- „getleri egyház segélyével a lelkiismereti szabadságot és a sza- bad szellemet sokkal biztosabban fojthatja el, mint azt bár- mely türelmetlen törvény képes lenne tenni. A liberális jezsuita szemeiben, a nép sohasem eléggé érett és művelt, valamely valóban szabadelvű intézmény meghonosítására. De ha az iskola emelését és dúsabb ellátását követeled tőle, ismét szabadelvű mentségekkel fog előállani. Kérj tőle államsegélyt iskolai ezé- lokra, a községi és törvényhatóságok önkormányzatára fog utalni, ugyanazon önkormányzatra, melynek különben saját maga mindig ellensége volt. Kívánj tőle ingyenes és kötelező okta- tást, azt fogja a liberális jezsuita válaszolni, hogy senkit sem szabad még a műveltségre sem kényszeríteni stb. A liberális elv neki ürűgy és bid, melyen át a kevésbbé avatott tömeget a reactíó setét országába terelni igyekszik.

Némileg más alak az o 1 c s ó i d e a 1 i s t a a filister humanitárius (Landesbefugter Polizeiidealist oder Humaaitäts-

*) Sit venia verbo. Igaz, hogy a jezsuiták nagyon ügyesen tudják azon ellentétet, mely lelkismereti szabadság, és Róma praetensiói között létezik, kikerülni, nagyon is jól értik a kígyó okosságát a galamb együgyűségével párosítani. De másrészt tagadhatatlan az is, hogy amint a pártok most állnak, a jezsuiták a végczélt őszintén bevallják és nem csak bátran, hanem az úgynevezett álliberálisokhoz és olcsó idealistákhöz hasonlítva – bizonyos nyíltsággal is küzdenek elveik mellett,

filister). Ez nem akar csalni. Indító oka csak a kényelem és az egoismus. Neki a liberális jelszó nem más mint fényes czég, és egyszersmind ürügye vagy palástja a semmittevésnek. Ez ily módon történik. Az olcsó idealista lehetőleg távolfekvő általános elvont czélokat tűz ki magának pl. az „egy akolt és egy pásztort”, „a világbékét”, „a humanismust”, „az erkölcsiséget” stb. Ha felszólíttatik valamely liberális cselekvésre, bizalom és titokteljesen kezd mosolyogni, és körülbelül ilyképen felel: „Édes barátom! Én tulajdonképen sokkal liberálisabb vagyok Kegyednél, Ön a szabadelvű jelöltre akar szavazni, Ön az alkotmány megtartását akarja; én sokkal tovább megyek, én az általános emberi békét akarom. Ön a jezsuitákat ki akarja az országból üzni, és az egyházat az evangélikus szellemben reformálni akarja: én semmit sem hiszek, nekem teljesen mindegy, akár rabbinus akár pápista, vagy lutheránus pap úzi hocus poeusát (de ez utóbbi vallomásom köztünk maradjon, – mert a tömeg ilyesmit méltányolni nem képes). Látja tehát, tiszta barátom, hogy én sokkal tovább megyek, mint ön, és hogy a kegyed szűk pratiensiói kisem elégítenek. Azért hagyjon békét stb.”

Más fajhoz tartozik a tulajdonképen doctrinal (doctrinarius per excellentiam, asinus doctus liberális quadratus). Ő a tulajdonképen tudós filister. Ez teljes meggyőződésből hangoztatja szabadelvű jelszavát; de nem látja, vagy nem akarja látni, hogy elve a valóságban csak a reactiónak szolgál. Ha a gyakorlati nehézségek nagyon is föltűnően mutatkoznak, a jövőbe helyezi bizalmát, szentül meg lévén győződve, hogy liberális elvének melegítő sugarai folytán, a nehézségek eloszlani, és az igazság győzedelmeskedni fog. Hogy addig vár a jövőre, míg liberális célteljesen eljátszotta, alig szükséges mondanunk.

Ezen alakok körül csoportosul mint legénység a tisztek körül, a szabadelvű filisterek (filister liberális communis) elterjedt serege s ez azon faj, mely csak addig szabadelvű, míg a szabadelvűség semmibe sem kerül, mely szintén esküszik elvekre, de fél a tettektől, melynek a szájhős és szemfényvesztő jobban imponál, mint a becsületes egyszerű igazság és mely a siker valamint a hatalom előtt mindig meghajol.

Én a doctrinarismust, a szabadelvű filisteriumot sokkal veszélyesebbnek tartom, mint a becsületes nyilt reactiót és a nyilt ultramontán irányt. Úgy a reactió, mint a római pratensiák nagy ellentétben vannak a mai kor szellemével és igen sok tekintetben visszatetszők, a pártjukhoz állás bizonyos áldozat késszéget, sőt bátorságot föltételez. A doctrinarismus ellenkezőleg felette kényelmes és vonzó. Hátunk fedve van a liberális principium által, embertársaink előtt az emberbarát és felvilágosodott férfiú színében jelentkezünk és mégis a világ hatalmasaival, a papsággal stb. jó barátságban maradtunk. A tömeg, azok, kiknek nincs idejük, alkalmuk vagy eszük a dolg végére nézni, természetesen szívesen követik ezen kényelmes módszert, és in ultima analysis – hangzatos liberális frázisok mellett a reactió üli diadalát.

Látjuk tehát, hogy a politikai és socialis kérdések megoldására – a practikus józan ész egymagában ép oly kevessé elegendő, mint az elvi liberalismus. Mindazonáltal a megoldás nem lehetetlen. Az eszmény legyen vezércsillagunk, de ne éledjük el, hogy a célt hoz valóban csak akkor fogunk közelledni, ha a helyes utat választottuk, a közvetlen akadályokat elbirjuk hárítani, ha kell, utat tudunk törni. Ehhez pedig tudomány, és józan ész, munka verejték és becsületesség kell. Ne számítsunk a jövőre, ne biztassunk a jövővel. Örizkedjünk a „laissez – allez” elvét akkor alkalmazni, midőn valamely feladat megoldása nehéz, veszélyes vagy kényelmetlen. Az emberiség szerencséje nem mezei liliom, melynek nem kell más, mint a szabadság napja, hogy csírázzék és viruljon. Az emberiség története ezt eléggyé bizonyítja. A mit elérni saját magunknak nincs bátorságunk, nincs erőnk, az nem fog magától tenyészni. A szabadság, melyet indolentiából vagy félelemből nyújtunk, csak ellenfelünknek fogja átszolgáltatni a tért.

II.

Ne bolygassátok az egyházi kérdést.

„Ugyan ne bolygassátok azt az egyházi kérdést!” – így szól egyik korosabb, praktikus ember hírében álló uram bátyám. – „a népnek nem adhattok philosophiát és kategorikus imperatívumokat. A népnek vallás kell. a valláshoz egyház és pap is szükséges. Hogy a papnak saját maga felé áll a keze. ez is a dolog természetében fekszik. Jezsuita van mindenütt, és a protestáns jezsuita roszabb a katholikusnál. Azért hagyjátk meg a kath. papoknak traditionális, előkelő állását. A mi papjaink hazafiasabbak, joviálisabbak és jobbak, mint a német, francia, vagy spanyol papok. Azért ne szítsatok viszállyt, hanem legyetek inkább azon, hogy minél jobb egyetértés ural-kodjék az állam és az egyház között.”

Nehogy az olvasó bizonyos elfogultsággal vegye kezébe ezen könyvei. jó lesz egy-két pontra nézve kissé tisztába jönnünk.

Igenis, én nemcsak fontosnak, de k ü i o n o s é n f o n-t o s n a k tarlóm a vallást és egyhazai az állam és összes emberiségre nézve. Teljesen rosszalom azon doctrinaerek okos-kodását, kik azért, mert rajok nézve közönyös a vallás kér-dése, azt az állam részéről is ignorálhatni hiszik. Már pedig mi épen vallási tekintetben egy veszély előtt állunk, mely részben már itt is van, és teljes mértékben hamarább jő hoz-zánk, mint a „gründolás” és a börzejáték.

Ezen veszély pedig a következő.

Csaknem minden vallásban két ellentétes irányt lehet megkülönböztetni.

Az egyik a m a r a d ó, az o r t h o d o x, az egyháznak bizonyos speciális intézményeit kétségebesetten védő irány, melynek zászlóvívője rendesen a papság.

A másik a főszülyt a minden vallás közös részére, az erkölcsstanra, és egy kimagyarázhatlan földöntúli hatalom tiszteletére helyezi. Ez a h a l a d ó párt.

Az egyik rendesen túl szokott szárnyaltatni a műveltség és korszellem által. és rendesen ellentétbe szokott jönni a közakarattal.

A másik, magasabb és általánosabb elvre lévén fektetve, azonos marad az emberiség legfőbb törekvéseivel.

Már most a kath. és nem kath. e g y h á z a k k ö z ö t t l é n y e g e s k ü l ö n b s é g v a g y o n ezen két i r á n y f e j l ö d é s e és k ö v e t k e z m é n y e i r e nézve.

Ha az orthodox zsidó pontosan tartja meg hagyományos törvényeit, úgy az rá nézve, sok kellemetlenséggel jár, a zsidó honpolgároknak a nemzet többi tagjaitól való különválását meg-hosszabbítja, de különben messzehatóbb befolyással az államra ós emberi társadalomra nem bír. A protestáns orthodoxia az államok és az emberiság békéjét szintén alig fogja zavarni. A protestantismus már magában hordja a fejlődhetést. Számos felekezetei még a legszabadabb gondolkodású férfi észjáratát is meg tudták egyeztetni a bibliával. Angliában, éjszaki Németországban. Skandináviában, Dániaban, alá vannak rendelve a világi hatalomnak. A m e r i k a és M a g y a r o r s z á g e v a n g e l i k u s a i, v a l a m i n t n a g y o b b r é s z t a r e f o r m a t u s o k. demokratikus egyházalkotmánynak örvendenek. Azért vagy nincs orthodoxia. mint egynémely szabadelvű felekezeinél, vagy a hol van. az részint hatalmas haladó pártok részint a világi hatalom keze, részint a demokratikus egyházszervezet által paralysáltatik.

Mindez m i n á l u n k egészen másképen vagyon. Itt már korán, azaz, a 11-ik században fejlődött azon tan, mely az egyház uralmát a világi hatalom fölé igyekezett állítani. Eszközei voltak ebben, egy, az emberi, társadalomtól izolált, absolut szervezetű papság, másodszor a tudomány monopolizálása; de nem oly értelemben, mint azt pl. az egyiptomi papok tevék, hanem úgy, hogy a tudományok utait az ő végtelenül korlátolt ész-

járásuk szerint kijelölhetni hitték és hiszik. A reformatio, ezen nagyszerű kísérlet az egyházt az emberiség érdekeivel teljesen kiegyenlíteni, meghiúsult, Az egyház a jezsuitákban egy új, lelkes és önfeláldozó, rajongó sereget nyert, mely elejétől fogva ezen trias legelszántabb védője volt. A múlt, absolut, de felvilágosodott kormányok megszüntették a rendet. VII. Pius által visszaállítva, mint az orthodox katholicismus és az úgynevezett papális rendszer tudós és lelkes védőinek, nekik jutott természet szerint a döntő befolyás, a curiánál tehát vezetése az egyháznak, Ehhez járult még kitűnő fegyelmük, ravazságuk, az eszközök ügyes megválasztása, lelkesült önfeláldozásuk, úgy, hogy nem csodálkozhatunk, hogy ők jelenleg hatalmasabbak a pápánál és az összes episcopatusnál, és föltétlen urai az egyháznak. Ezen század elején újból jelentkezett egy férfi, egyike a legbuzgóbb kath. papoknak – Lamennais – hogy az e g y h á z a t a s z a b a d s á g g a l kiegyenlise, – Elkárhoztatták. – Csudálkozva szemlélte a világ, mint helyezték ép a legutolsó pápák encyklikájokban az egyházt a legélesebb ellentéthez mindazzal, a mi összes jelenünket és jövönket képezi, Már pedig az egyház ezen állapotának, mely épen a legújabb időben sokkal, határozottabban nyilatkozott, mint a régi időkben, többféle, igen fontos következményei vannak.

Az egyik következmény az, hogy lehetetlen a béke, a jogállam és az egyház között, Már pedig ezen folytonos harcz bizonyára nem jó. Azon két intézmény, melynek legmagasabb rendeltetése, ugyanegy cél felé törekedni, az emberi nem tökélyesbülését előmozdítani, folytonos harczot vív egymással, folytonosan lerontani igyekszik, a mit a másik fölépített.

A pap mindenki által akaratnélküli láncszemmel változik a hierarchikus nagy gépezetben. Nem képesség, nem önfeláldozás, csak csúszás-mászás föl felé, és botrányos perpatvarkodás a világi hatalommal szolgálnak a jutalomra és előmenetelre jogos czímül. A papoknak tehát mindenki által tiltva, és lehetetlenné lesz téve a tudománnyal való foglalkozás, mely felvilágosítaná őket, A pap mindenki által kevésbé fogja bírni azon nyelvet, melyen az értelmiség beszél; mindenki által az alsó néptömegek – és histerikus asszonyokra utalva lesz.

Ezen alárendelt helyzetnek az lesz további következménye, hogy a lelkész anyagi állása mindenkorban mindenkorban fog lenni. Hiszen jobban engedelmeskedik az éhes és ínséget szenvedő pap.

Az ultramontanismusnak továbbá az a következése hol a vallási vita betolakodik mindenkorban, a hová legkevésből sem tartozik. Betolakodik a képviselőválasztásokba, a községek önkormányzatába, a gyermeknevelésbe, s a családok szentélyébe. Az ultramontanismus ma a conservativismussal, holnap a szélső ballal, holnapután a vörös internationállal szövetkezik. Az ultramontanismus nem ismer Magyarországot, fel fogja izgatni a nemzetiségeket, ha az neki előnyt ígér; Ma a szlávokkal, holnap a franciákkal fog szövetkezni. – Hogy az ilyen állapot nem kívánatos, legkevésből kívánatos pedig minálunk, hol annyi a széttörekvő erő, azt nem szükséges bizonyítanunk. Mindezekhez még az is hozzájárul, hogy, míg a rendi, az absolut államnak módjában volt, ha másképen nem tehát önkény által is az egyházat az állam célpontjaira kényszeríteni, addig a modern jogállam sokkal kevesebb fegyverekkel bír az egyház ellen: míg ellenben az egyház nemcsak hogy megtartja régi fegyvereit, hanem még újakat nyer azokhoz. Hogy ezen itt elősorolt bajok minálunk kevésből voltak érezhetők, habár példák nem hiányoztak, (lásd a Karaffák és Koppok idejét); ennek oka abban rejlett, hogy a magyar állam az egyházat Róma irányában bizonyos függetlenségen tudta irtani ép úgy, mint azt Francziaország a jelen század elejéig tette volt, De mióta ezen önállóság és az állam védelme megszűnt, érzi ezen bajokat elégé Francziaország. érzi azokat Németország, s érezni fogjuk azt teljes mértékben nemsokára mi is.

Liberális párt képzése az egyházban lehetetlen, az egyháznak hierarchikus szervezete, a tömeg tudatlansága, és az értelmiség közönye miatt.

Azt szokták ezekre mondani: „Épen mert az egyház homlokegyenest ellentétben van mindenkorral, a mi nekünk szent, az nem lehet ránk nézve veszélyes. Az egyház anachronismus, hagyjuk azt magára, és az előbb-utóbb össze fog dölni.” – Ezen okoskodás téves. A rózs inkább és könnyebben terjed, mint a jó. Azt sem tagadjuk, hogy a ki gyűlöli a vallást, az

egyház jelen állapotán van oka örvendeni. De ne felejtsék el azok, kik az egyház vesztére speculálnak, hogy az ily hatalmas intézmény romlása nem történhetik meg a nélkül, hogy az államot és nemzetet magával együtt meg ne mételyezze, vég-veszélybe ne döntse.

Tehát nem gyűlölet az egyház ellen, nem gyűlölet a papság ellen, kik között annyi hazafias, derék és nemeskeblű férfiakat ismerek, vezetik tollamat.

Nem mi szítunk viszályt, – a harczüzenet akaratunk ellenére az egyház részéről történt. A harcz ki nem kerülhető.

Jó lesz tehát a helyzetet kissé megtekintem.

III.

Mily viszonyban állott az egyház az államhoz egész a legújabb időig? Mikor kezdett ezen viszony változni és miért? Mit jelent a szabad egyház?

„Szabadságot és függetlenséget az egyház számára” minden nap jelzavuk az ultramontánoknak. Ismert szenvedélyes goromba modorukban nem szűnnek meg napról-napra ismételni, mily nehéz üldöztetéseknek van az egyház az „istentelen” állam, az „istentelen” liberálisok részéről kitéve. A távolabb állók persze nem igen tudják felfogni, miben állanak tulajdonképen azon nehéz üldöztetések. A legyörösebb social-demoerata ki a törvény- vagy hatósággal összeütközésbe jut, magánkívül lenne örömeiben, ha vele szigorúabban nem bánnának mint hasonló esetekben a püspökökkel szokott történni. És én legalább nem ismerek liberális tanárt, vagy plane szegény scribárt, vagy újdondászt, ki szívesen nem cserélne a legszegényebb hazai püspökkel, ami annak jövedelmeit, tekintélyét és tiszttel társadalmi állását illeti. Mindazonáltal nem akarunk csodálkozni az egyház panaszain, hiszen tudjuk, hogy az egyház kitűnő emésztő tehetséggel bír.

Feltűnőbb jelenség, hogy a liberálisoknak is egy része, készséggel egyengeti az utat az ultrámon tanok számára, és minden módon iparkodik a gesztenyét kikaparó majom szerepével elvállalni,

Lássuk tehát miben állanak ezen általag üldöztetések? Miben áll a szabad egyház? Mikor kezdte azt az egyház köpetni? És mi okból?

Constantin császártól egész a legújabb időig egyház és állam igen szoros viszonyban voltak. Az államok (Amerikát

teljesen beleértve) egész az újabb időkig szigorúan vallásos confessionalis alapon állottak. Az állam az egyháznak kitűnő helyet adott, szabadalmakat engedett, az egyház határozatait legtöbb esetben végrehajtotta. De másrészről ezen protectiúnak természetes következménye volt, hogy az állam az egyház felett is gyakorlottá fensőbbségét; ám bár tagadhatatlan, hogy ezen fensőbbség mindenkor, minden helyre nézve igen különböző volt, sőt az egyház erélyes és ügyes eljárása folyton gyakran egészen meg is szűnt. *) Constantin császártól egész VII. Ger-

*) A francia nemzet és vele együtt a francia katholikus egyház a legrégebbi időktől fogva Róma irányában bizonyos önállóságot tudott magának biztosítani. Oka ennek az élénk nemzeti önérzetben, a francia rendek és uralkodók erélyében és a francia népjellemben rejlett. A francia püspökök már a 9-ik század első felében tiltakoztak a pápa teljhatalma kedvéért koholt úgynevezett által Izidorfélle, decretumok ellen. Azon időtájban, miután a német fejedelmek legjobb erejükkel a pápasággal való harezban emésztték, IX. Lajos szentsége daczára a legerélyesből védte a francia egyházat és népét a római zsarolások és praetensiok ellenében. Miután VIII. Bonifác a pápa uralmát a királyok felett hangsúlyozó hires „*Unam sanctam*” bulláját kibocsátotta és Lajos unokáját, szép Fülöpöt excommunicato, az összesereggel rendek papság és harmadik osztály, Bonifác praetensióját eretnekségnak nyilvánították. Ugyanazon Bonifacot Nogaret, az elátkozott Fülöp kánczellárja, Rómában elfogatta, megfordítva számárra ültette és Salernoba fogásba vitte. Miután a pápák Avignonban menhelyet találtak természetesen egészen a francia politika eszközeivé váltak. A pizai, konstancai és baseli zsinatok, melyek a zsinatoknak a pápák feletti fensőbbségét kimondották, a francia egyház és a Sorbonna diadalának nevezhetők. Miután a trienti zsinaton a lotharingi bíboronok hiába követelte a régiegyház-alkotmány viszsaállítását ezen zsinat határozatait a franciaik nem fogadták el 1681-ben XIV. Lajos alatt. Összeült Parisban 35 püspök és 35 lelkész és elfogadva a Bossuet által szerkesztett hires négy declaratiót, valamint már azelőtt és jelesen 1269: és 1438-ban a gallikán egyház önállása kimondatott volt. Ezen 4 propositio a következőket tartalmazta: 1.) A pápa hatalma nem terjed világi dolgokra, az alattvalókat a hűségeskű alól föl nem oldhatja. 2.) A pápa Franciaországban csak a francia egyház által elfogadott jogok és szabadságok értelmében gyakorolhatja hatalmát. 4.) A pápa határozatai nem visszavonhatatlanok míg az egyház beleegyezése hozzájuk nem járult. Azaz, a pápa nem csalatkozhatatlan. A gallikán egyház autonómiája tehát még hitbeli kérdésekre is kiterjedt. Ezen propositiák legutoljára I. Napoleon alatt 1810ban emelgették törvényerőre. A Franciaország divójogok és intézmények elesén a következők voltak. A placetum regium. Az *appelé comme d'a-*

gelyig az egyház teljesen az államban állott, Gergely alapította meg az egyház teljes függetlenségének és a pápa világi uralmának tanát. Ő volt az első ki „s z a b a d s á g o t” követelt az egyház számára. Mindazonáltal Europa összes államai az egyház felett a föfelügyeleti jogot kezeikből ki nem szalasztották, és Róma követelései és a papság túlkapásai elle-

tius. Az excommunicatio korlátozva volt, a papok polgári ügyekben az államtörvényekrek voltak alávetve. Az egyháznak káptalanok apátságok- és szerzetekben a régi canonikus rendszer, azaz a választás fentartatott. A pápa kinevezési joga felette korlátozva volt. 10 lelkészi állomással ellátott egyházaknál a pápa csak egy szavazattal bírt 50 lelkészi állomást magukban foglaló egyházaknál két szavazattal rendelkezett, különben nem volt kinevezési joga. Az pápához való egyenes felebbbezések meg voltak tiltva, szintúgy meg voltak tiltva mindenmű pápai adók. A püspökök a királynak hűséget esküdni tartoztak, avonkívül a király jus sponii és jus regalii, azaz, a megürült püspöki jövedelmek és a püspökök utáni öröklési joggal bírt. Az 1801-iki Concordatum szerint a fejedelemek nemcsak püspököt kinevezni, hanem a lelkészeket hivataluktól elmozdítani is joga volt.

A magyar államnak a katholikus egyház körüli mai napig teljes erőben fenálló jogai a következők:

I. A király nevezi ki az érsekeket, püspököket, Kanonokokat, világi és szerzetes apátokat és prépostokat. A pápának megrősítése egyedül az érsekek és püspökökre nézve van fentartva, azonban még pápai megerősítés előtt is mindenazon főpapi hatóság és jogokkal élnek, melyek a magyar közjog értelmében a főpapokat megilletik, az országgyűlésen helyüket elfoglalják a püspöki ruhát viselik, a püspöki jövedelmeket húzzák. A király egyházzavadalmakat csak hazafiaknak adományozhat. A devolutio nem állhat be t. i. az adományozási jog még akkor is, ha az nem gyakoroltatnák is nem szálhat a pápára. A király a kinevezettet más hivatalba átteletheti (1471: 13, 1498: 56, 1514: 59, 1723: 55.) Új érsekségeket püspökségeket állíthat fel és a fenállókat több egyházmegyére osztatja fel. Őrködik a felett, hogy a javadalmazottak a hazai törvények rendeleteinek eleget tegyenek. Az 1495: 31 vízbefojtással fenyegeti azokat kik nem a királytól szereznek magoknak egyházi javadalmat: lásd tovább 1471: 18, 1498: 5G, 1504; 10, 1526: 21, 1567: 31, a bécsi békekötés 1606; 5, 1741; 15. A királyt illeti az egyházi vagyon felletti föfelügyelet. Őrködik, hogy a javadalmakat jövedelmeiket ne terheljék 1647; 17, 1715; 16, javadalmakat székhelyén lakjanak 1723; 55, 1741; 16, az elhanyagolt, romlásnak induló javadalmakat zár alá veheti. – Az eltörölt vagy elpusztult egyházi javadalmakat más közhasznú célokra fordíthatja, mint 1550; 19 szerint, hol a rendek maguk kérték a királyt, hogy az elpusztult egyházi jószágokat

mében bizonyos biztosítékokkal öveztek körül magokat. Sőt a 17-18. században, midőn Angol- és Magyarországot kivéve a rendek jogai mindenki által absolut fejedelmek hatalmába mentek át, ezek az államfenség jogát még erélyesebben éreztették az egyházzal, mint azelőtt. Ezen biztosítékok, melyeknek legalább egy része Europa egyik államában sem hiányzott, jelesen a következők voltak: a jus placeti, a püspökök kinevezési joga azoknak hűségi esküje. Az egyházi javak szerzését tiltó vagy mérséklő törvények, a szerzetes rendek felett való felügyelet,

skolák felállítására fordítsa. A király örködik és végrendeleti engedélyt ad a lex Kollonicsiana értelmében.

II. Szerzetes rendeket az országgyűlessel egyetemben az országba behozhat. korlátolhat eltörülhet, 1687:20 H. K. I. R. 11. ez, 1715: 102,1723: 96,1729: 50, 1741:65, 1765:43. Azoknak alapszabályait megvizsgálja. A fogadalom letételére megkívántató kort meghatározza. A szerzeteseknek külföldi fönökeiktől való függését körülírja és eltilthatja.

III. Királyaink régi időktől szakadatlanul használták a királyi tetszvény jogát. Zsigmond király ezen jog megszegőre fejvesztést rendelt, A placetum joga nem törvényes, hanem törvényes szokáson alapult, Lásd: Kollár, Benczúr, Pray, Cziráky.

IV. A magyar király és állam gyakorolta az iskolák felett való fölfelügyelést.

V. A főpapok, egyházak és kolostorok új birtokokat semmi szín alatt nem szerethetnek, nem szabad az egyház részére világi jószágot eladni, adni, végrendeletekben hagyni, hacsak különös esetekben Ö Felisége fölmentést nem adna (1498: 55.65, 1617: 17,1715: 16) újonan bevett egyházi szerzetek birtokokat csak zálogképen bírhatnak, 1715; 102.

VI. Pert az országból Rómába kivinni fej és vagyonvesztés buntetése alatt tiltva volt (1471: 19.) A pápa tehát oly esetekben, hol határozata szükségtételből, rendesen a legidősebb hazai püspökök szokta kiküldeni (lásd Cziráky.) A katholikus egyház mai napig kitűnő állást foglal az országban. A király (1723: 2,78) csak katholikus lehet, a koronázás kathol. szertartás és kathol. papság kitűnő részvétel mellett történik. A katholikus főpapok az országgyűlésen személyes ülés- és szavazat-joggal bírnak. Megemlíteni még, hogy Magyarországon úgy mint Franciaországban a coelibatus nagy ellenszenvre talált és csak később fogadtatott, mint egyebütt. Az egyház és állam közti viszony történeti fejlődését valamint a reformatio és valási reactio története be nem töltött hézagot képez irodalmunkban. Felette kívánatos volna, ha jogászaink vagy íróink egyike ezen hiány pótlására vállalkoznék.

mely több országban azoknak letelepedését az ország jóváhagyásától tette függővé. Az iskola felett való felügyelet; a recursus ad principiem, azaz, felebbezési jog a világi hatósághoz sérelmes egyházi határozatok ellen, amint az Spanyol-Franczia- és Bajorországban divatozott. Ezen rendszabály igen fontos volt, mert a világi hatóságnak módot nyújt az egész egyházi disciplinaris eljárást szükség esetében halomra dönteni. A világi patronusok praesentalasi joguk által a lelkészi állomások betöltésére befolyást gyakoroltak. (Hazánkban még mai nap is a lelkészi állomások betöltése a világi földes urak praesentálása folytán történik). Azonkívül csaknem minden állam bírt törvényekkel, melyek az idegen papok letelepedését, a pereknek valamint az egyházi vagyonnak Rómába való kivitelét gátolták stb. A koronának a megürült püspöki javadalmak után öröklési joga volt stb. Kivétel nélkül gyakorolta minden állam épen úgy Európában, mint Amerikában az egyházi vagyon felett való föfelügyeleti jogot.

Igaz, hogy Róma vonakodott a világi hatalomnak ezen védbátyáit teljes mértékben elismerni. Igaz, hogy nem hiányzott perpatvar, excommunicatio, hűség alól feloldás, véres háború. Igaz, hogy nem egy fejedelem koronája ingott a pápai átkok és cselszövények folytán. Mindazonáltal az akkori harcz a jelenlegitől lényegesen különbözött.

A vita, az ellenségeskedés egyes személyeket illetett a két intézmény, t. i. az állam és egyház egymást, mint autoritást nem szűnt meg kölcsönösen respectálni. A középkori állam alapja, a rendi alkotmány, a fejedelmeknek Isten kegyelméből eredő jogai sohasem voltak az egyház által megtámadva, még akkor sem, midőn a reformatio után katholikus hívek fejedelemre protestáns vallású volt. A fejedelmek fővédnöki joga nagyjában türett. Daczára annak, hogy az egyház korántsem szabad és független, daczára annak, hogy erős fejedelmek fővédnöki jogaikat gyakran igen is élesen és önkényűleg gyakorolták: az állam ás egyház közt felette szoros entente cordiale létezett.

A jelen század első felében azonban a situatio hirtelen változott. A fejedelmek a népképviselőknek legalább befolyást kezdedtek engedni. A tudomány szabad, kezdett lenni, a sajtó

legalább legnehezebb békéitől megszabadult. Az államok confessionalis jellegükből ki kezdtek vetközni. A törvény előtti teljes egyenlőség ki lett mondva, a rendek szabadalma megszüntetve stb.

Valahányszor ezen vívmányai az újabb kor- és civilisációnak állandó megtestesülésnek indultak, az egyház tactikája is teljesen megváltozott. *) Míg az egyház a rendi, az absolut államak erős kezét kész volt tűrni, most a leghangosabban tiltakozott az ellen, hogy ezen eddig gyakorolt fölélgyáztatnak bármily kis része is a modern jogállam részéről gyakoroltasék. Az egyház, illetőleg Róma, nyílt hadat üzent magának a

*) Alig kezdtettek Francziaországban I. Napoleon uralkadása megszűntével a szabadság eszmei nem csupán rakonczátlan demagógiái vívmányok, hanem mindenkorban az egész nemzet kívánságaként feltűnni: az ultramontanismust is azonnal terjedni látjuk, melynek útját az egyháztól későbben teljesen elszakadt Lamennais hatalmasan egyengette. Ezen nemes szándékú, de teljesen elfogult, rajongó katholikus pap volt az elválasztásnak — amint azt ma értjük — föszószólója. Egyes elszigetelt hangok, mint La Luzern, Fraisonous még felszólaltak a régi gallikán önállóság mellett; de az egész egyház csaknem homlok-egyenest rohant az ultramontanis-nms elfojtó karjaiba. A liberális állam nem tudott vagy nem akart annak gátot venni. A júniusi napok után támasztatott legelőször az egyház részéről a szabadság követelése. Fal törö ül a tanügy kérdése szolgált. Az új charta 69-ik cikke meghagyta a kormánynak, hogy a tanszabadságot mielőbb törvényes utón rendezze. Daczára, hogy a törvény csak a tanszabadság szabályozását ígérite volt, amint az rendesen történni szokott azok saját magok számára siettek azt anticipálni, kik addig a tanszabadság legdühössebb ellenei voltak. A püspökök nem várva ezen szabályozást az úgynevezett kis és nagy semináriumokat átadták a jezsuitáknak, kiknek tartózkodása az országban szintén törvényellenes volt. Az egyetem, mint a közoktatási legmagasabb hatóság, ennek ellenmondott. Az ultramontánok erre a harcot minden ponton megkezdték. Comballot abbé egy könyvet írt, melyben azt állítja, hogy minden világi oktatás nem egyéb, mint az egyház jogai ellen elkövetett jogbitorlás, Isten megbántása, és az embereken elkövetett igazságtalanság. Csak a pap képes a históriát igazán, a természet tudományokat híven előadni stb. A domonkosok ferenczrendiek, jezsuiták, redemptoristák stb. visszahívását követelte azon célból, hogy azoknak az összes ifjúság oktatása átszolgáltassék. Amint látjuk, Comballot az igazat mondó, „enfant terrible”-je volt, a pátnak. Egy a királyhoz intézet beadványban teljes tanszabadságot kértek, mert: „bármennyire jó és hasznos az administratio centralisatio annyiban rósz az értelmi centralisatio, az értelmisség felismert igazságok, megszer-

modern államnak, elkárhoztatta a türelmességet, a lelkiismereti szabadságot, a modern civilisatiót, sőt magát a modern államot. Másrészről teljes függetlenséget és szabadságot követelt magának.

Az egyház eljárásában kétféle taktikát lehet megkülönböztetnünk:

Azon követelés, hogy az államnak katholikusnak kell maradnia, hogy a katholikus az egyedüli jogos államvallás, az obligát szitkok, és gorombaságok, melyek nagyon is bősé-

zett és terjesztett véleményekből áll: az értelmiség sehol sem virul szébben, mint ott, hol a szellemek szabad versenye és összeütközése lehetséges.” Ily módon nyilatkoztak azon hatalom képviselői, mely legszentebb kötelességének tartotta a szellem szabad versenyét kínálat és máglyá által elfojtani. Végül azt követelték, hogy az állam vagy tegye minden iskola alapjává a kath. egyház tanait, vagy adja meg a teljes tanszabadságot. Méltán jegyezte meg ezen követelésekre Cousin tanár (*Défense de l'université et de la philosophie*. Paris 1844) hogy: „a tanszabadság elve előleges biztosíték nélkül hamis tan, és a dolgok természetével ellenkezik. A feltéten tanszabadság a tanítót az ifjúság és az egész társadalom kényurává tenné.” A kölcsönös iratok és nyilatkozatok között, melyek egy részét a minisztérium és a liberális párt, másrészt az nlratmontánok részéről bocsáttattak ki, különös említést érdemel a lyonni érseknek Bonald bíbornoknak 1846-iki pásztorlevele, melyben az egyház szabadságát a következőkben foglalja össze: 1.) teljes szabadsága az egyháznak a pápai rendletek, bullák hirdetésében. 2.) A prédikálás szabadsága, szabadság missiók küldésére az egyházi községekbe. 3.) Teljes szabadsága az egyháznak törvényhozó auctoritásának gyakorlatában. 4.) Teljes szabadsága a szerzetesrendek behozatala és alakításában.

Az egyház jelenlegi állapota, amint azt a volt minister Olivier Emil leírja, (E. Olivier le 19. janvier Paris 1869) legalább a lelkészek és az összes alsó papságra nézve nem valami nagyon Örvendetes. A püspökök a pápának vicarai. A pápának joga van az egyházmegyék kormányzatába elegyedni. A lelkészek viszont a püspöknek csaknem rabszolgához hasonló alarendeltjei. Csak a 3425 úgynevezett kantonális lelkész nem mozdítható el a püspökök önkénye folytán. A többi 30,044 úgynevezett desservants lelkész állandósáktól a püspökök akarata által ex informata conscientia védelem és per nélkül minden perczben elmozdíthatók anélkül, hogy egyházmegyei zsinat, vagy legalább valamely szentszék örködnék jogaiak fölött. A lelkészek valóságos páriák, félelemmel folyton telvék, miután minden perczben késznek kell lenniük, hogy mint utcaszöpök vagy fiaker-kocsisok keressék kenyérüket. A kinevezési okmányban nem hiába foglaltatik azon záradék „quam dix nobis placient,” Olivier egy püspököt említ, ki által egyetlen hó folytán 130

gesen szóratnak a liberalismus és a liberálisokra, képezik a nehéz löveget, az alaphangot, a soha föl nem adott és fentartott pratensiót a talajdonkép en i római rendszert.

A másik irány az ügyesebb stratégiai mozdulatok- és hadi cselekhez hasonlít. Az ügyesebb ultrámon tanok látták hogy azon egyházak, melyek az állam protectiójában nem részesültek, épen azért háborítlanul fejlődtek és virultak. Nem volt nehéz kiszámítani, hogy az absolute szervezett hieararchikus papság által kormányzott, hatalmas kath. egyházra nézve

deservants lett más állomássa áttéve. Déli Franciaországnak egyik püspöke 13 évig tartó püspöksége alatt 760 deservant helyezett át másas állomásokra; elve volt azokat elmozdítani, kik ragaszkodtak állomásukhoz, és azokat ott hagyni, kik más állomásra kívánkoztak, hogy akaratjuk megtöréssék. Szomorú látvány volt, úgymond Olivier, az országutakon szegényes podgyászszerekkel találkozni, melyet szomorúan követett egy vén pap, breviáriumát olvasván, egy öreg könyező nőszemély kíséretében. Hogy az ily papság nem egyéb, mint vak eszköze a hierarchiának igen világos. Sőt ultramontán irányukat még növeli azon körmény, hogy Róma a lelkészek panaszait püspökeik ellen elfogadta és védi, úgy, hogy annál inkább hajlandók minden mentséget és segélyt Rómától várni. Elszigetelt egyes hangok, melyek az egyház régi alkotmányáért emelnek szót, mint az újabb időben Darboy érsek, Marét surai püspök és Dupanloup orleansi püspök részéről történt, — elhangzanak az általános ultramontán árban.

ugyanazon időben 1830 után midőn Németországban is a politikai szabadság eszméi mindenkorban terjedni kezdtek, szintén egyidejűleg felbukkant a szabad egyház követelése. Legelőször szólaltak fel ily értelemben Droste, Visehering kölni érsek. Az egyház és állam között való béke czime alatt, nem követelték egyéb, mint teljes szabadság az egyház számára. Ezen kívánság természetesen sokkal határozottabban hangoztattatok az 1848-iki népfölkelés idejében. A Würzburgban összesereglett püspökök 1848-ban két okmányt bocsátottak közre, mely nem volt egyéb, mint egy Slaudenmeier tanár által írt munka, „Die kirchliche Aufgabe der Gegenwart” bű visszatükrözése. Ebben az egyház számára követeltetik: 1.) A házasság és nevelés feletti jog. 2.) Teljes szabadság a szerzetesrendek számára. 3.) Teljes kizárása minden állami felügyeleti jognak azokra nézve, kik a papi rendbe akarnak lépni 4.) A placet megszüntetése. 5.) Megszüntetése az állami ellenőrzésnek az egyházjavak kezelésénél. 6.) Megszüntetése minden világi praesentálási jognak, amennyiben az nem a kanonjogon alapszik.

Magyarországon az elválasztás szintén azon időben és szintén a papság részéről lett hangsúlyozva, midőn a szabadság szelleme mindenhangosabban kezdett nyilvánulni. Vurda kanonok, a györi káptalan kö-

a függetlenség sokkal nagyobb és különb előnyökkel bírt, mint akármelyik más egyházra nézve. El kellett ismerniök, hogy épen a szabadságban rejlik hatalmuk legerősebb forrása, hogy épen csak a szabadság fogná nekik a népre és a nép által a parlamentekre irányzott uralmat megadni, azon hatalmat, melyért Róma, még a confessionalis középkorban is hiába küzdött. Roma semmit sem ad fel, azért duzzogni fog, ha az egyház függetlensége mellett, a civilházasság, a lelkismereti szabadság is behozatik a püspökök virilis képviseltetése megszű-

vete 1843-iki országgyűlésen legelőször kívánta a szabad országot, szabad vallást; 1848-ban természetesen már hivatalosan és formaliter lett a függetlenség követelése. Egy kitérő királyi felelet után az országgyűlés egy, szintén a függetlenséget követelő nyilatkozatot mellőzvén, a napi rendre tért. Az egyház nem nyugodott, egy vegyes conferentián az eszme ismét meg lett pendítve, és Horváth minister 1849. augusztus hóra egy congressust hivatott egybe. A következő absolut korszak ezen mozgalomnak véget vetett, és a concordatum úgy látszik legalább megközelítette azon szabadságot, mely után az ultramontán párt sóvárog. Alig hogy 1869-ben a provisoriumok után ismét az alkotmányos kormányforma valósággá lett, szintén felbukkant a szabad egyház eszméje. Boldogult nemesszív Eötvösöknek nem jutott épen szerencsés szerep ezen mozgalomban. Ő felszólította a prímást, vetré meg a püspökökkel egyetemben a kath. autonómia alapját, azaz, a szó teljes értelmében a kecskét tette kerteszszé. A püspöki kar csinált is egy választási módozatot, – képzelhetni minőt. Egy szép napon anélkül, hogy még a legbugzgóbb katholikusok is tudták volna, vájjon miről van szó, megtörtént valami választás félre, az úgynevezett előconferentia-cougressusra. Ott aztán kidolgoztak egy választási módozatot, mely magában unicumot képezett. Annak ismertető jellegéből kiemeljük az átalános szavazati jogot, azon határozatot, hogy a választás nem kerületenként, hanem az egyes plébániákban történik, a relalis szavazattöbbséget stb. különösen érdekes volt a világi patronusok választó jogainak gyakorlata. Az ország minden zugában szerteszét lakó világi patronusok szavazatjegyeiket minden össze névvel kitölte, közvetlen a prímáshoz voltak beküldendők. Egy szép napon megtörtént a választás. Pártalakulás, programra, előleges értekezés, kandidátusok bemutatásáról szó sem volt. Azoknak, kik plébánusaik meghívása folytán megjelentek és azon rendesen egészen idegen nevet, melyet szájukba rágottak utána mondták (így történt a szavazás) $\frac{1}{10}$ -nyi % sem tudta, miféle ágról szakadt legyen az az autonómia. Természetesen hogy komikus jelenetek még az értelmiség székhelyein sem hiányoztak. Pozsony városának, Blumenthal nevű plébániájában a választók nagyobb része a comissió előtt így nyilatkozott: „Arra szavazok, akit a plébániós úr akar.” Egy része minden áron a református Lónyaira akart szavazni. A dolog-

nik. De ezen duzzogás csak álcza. Szívük mélyében örülnek, hogy ily olcsó áráért oly nagyszerű vívmányt tudnak megnyerni. A szabadság megnyeréséért az obligát civil-házasság az általános lelkismereti szabadság a főpapok és egyház virilis képviseletének megszünését igen szívesen adják cserébe, hiszen tudják, hogy a szabadság oroszlán része az egyházé lészen, hogy az egyházat fogja illetni a csuka szerepe a pontyok között és hogy lesz alkalmuk azt, amit elveztettek, tízszeresen visszanyerni.

A jelenet, melynek mi is tanúi voltunk és leszünk, felette komikus. Míg Kóma egyrészt a lelkismereti és tanszabadságot elátkozza, míg Róma egyenesen az egyház elválasztását az államtól átkokkal sújtja *) míg a püspökök és buzgó katholikusok ezen tant örökk kárhozat büntetés terhe alatt hinni kö-

nak értelme az volt, hogy az odavaló plébános a múlt képviselőválasztásnál az akorban kiadott jelző szerint a kormánypárti jelölt, a volt pénzügyminiszter kortese volt. A comissió felvilágosítása nem használt, a comiszióban véletlenül egy buzgó balpárti katholikus is ült. A jámbor atyafiak azt mondta, a comissió lépre akarja öket vezetni, ők igen jól tudják-kit akar a plébános úr. Egy része a választóknak protestáns házi urokra szavazott, ezek meg azt hitték, hogy városi bizomány részére történik a szavazás. Egyik az Úr Istenre szavazott, mert a plébános azt mondta, hogy aki az ultramontán jelöltré szavaz, kinek nevét a jámbor elfelejtette az Úr Istenre magára szavaz, tehát inkább fordul egyenesen a mindenhatóhoz. Egyik azt mondta írják csak be, hogy ő katholikus akar maradni öreg napjaira nem lesz lutheránussá vagy zsidóvá stb. A pozsonyi választó kerületben a választás 19 plébániában történt, külön időben. Pozsonyban senki sem tudta, melyik plébániák tartoznak a kerülethez melyik plébánia választott, kit és mikor.

Déák Ferencz és Ghyczy Kálmán természetesen távol maradtak a komédiától. Ezen eongressusból került ki egy többség és kisebbségi dolgozat. Mindakettőt legegyszerűbben úgy lehet jellemzni, hogy mind a kettő átszolgáltatja az egyházat a jezsuitáknak, habár a kisebbségé azon szándékból eredt, a liberális elleninek legalább az utat el nem zárni. A többségi dolgozattal siettek aztán a legmagassabb sanctiós elnyerése végett Ö Felségéhez. Ö Felsége től azon feleletet nyerve, hogy a dolgozat az országgyűlésnek alkotmányos tárgyalás végett át fog adatni (Lásd Schwieker H. J. Die katholieken Autonomie in Ungarn, Pest Ludwig Aigner. Simonyi Iván, egy pár szó a kathol. Autonómiáról hazánkban, ugyanott 1870.)

*) Lásd Syllabus 55. 1864,

telesek: ugyanazon püspökök és buzgó katholikusok az országgyűléseken és lapokban liberális ránczokba szedik arcukat és liberális frasisok kíséretében a lelkiismereti szabadság nevében követelik az egyház teljes elválasztását az államtól, tanszabadságot, teljes szabadságot és függetlenséget saját maguk számára. És nem hiányoznak együgyű liberálisok és liberális farizeusok, kik örülnek az egyháznak az államtól való elválasztása által, minden nehézséget nyakokról levethetni.

Lássuk, mit tartalmaz az egyháznak az államtól való elválasztása a mint azt az ultramontánok követelik, és amint azt péld. Belgiumban az úgynevezett doctrinaer-liberalisok pártja valóban meg is adta. Fővonásai ezen szabadságnak a következők:

a) Teljes tanszabadság, azaz, megszűnése az állam fellvigyázati jogának az egyházra nézve. Az egyháznak joga legyen az állam ellenőrzése nélkül népiskolákat, gymnasium és reáliskolákat, egyetemet alakítani, azokban katholikus történelmet, bőlcsezetet katholikus fizikát és chemiát, fisiolgiát és katholikus irodalmat, katholikus közjogot tanítani. Magától érte, hogy minden lelkésznek kötelesége híveit a katholikus tanodák látogatására buzdítani, a kathol. tanodákat látogatóknak munkát, hivatalt, az egyház segélyét képviselő választásoknál stb. megígérni.

b) Szerzetes rendek korlátlan terjedése, elárasztása az országnak barátok, apáczák és jezsuitákkal.

c) Korlátlan betöltése a lelkészeti hivataloknak a püspökök által, a püspöki székeknek a curia által. A püspöknek joga van a lelkészeti mászová elhelyezni, hivatalától elmozdítani. Az egyháznak joga legyen, ha úgy akarja, a papi hivatalokat a prímástól egész az utolsó káplánig a haza ellenségeivel, idegenekkel stb. betölteni. Természetesen hogy a világi elem minden befolyása praesentálás által s. a. t. megszűnik.

d) Korlátlan szabadság a római bullák, rendeletek, püspöki pásztor levelek kihirdetésében. Az egyháznak joga legyen naponkint valamennyi szószékről, mint Isten igéjét hirdetni, hogy az államtörvények az ördög készítményei hogy a miniszterek a pokol kandidátusai hogy a ki szent haragiának fellobbanásában egy excommunicáltat megöl, egyházi absoluítót

nyerend *) hogy kárhozatos bűn lutheránus és kálvinista szomszédainkkal békében élni stb.

e) Természetesen az államnak legkisebb joga sincsen a clerikusok nevelésébe elegyedni. Míg az állam az ügyvéd, orvos, sebész sőt még az állatorvostól is bizonyos készültég kimutatását kívánja, nincsen joga követelni, hogy az. ki a népnek első tanácsadója ós az iskolán kívül is par excellence ta- uitója, bizonyos tudományos műveltséggel bírjon.

Ezekhez járul még a követelés, hogy az állam az egyházi vagyon szaporítását ne akadályozza, az egyházi javak kezelésébe ne avatkozzék, bár az utóbbi szabadságot még a belga állam sem adta meg az egyháznak.

Az állam viszont nem kölcsönzi világi karját az egyházi határozatok véghezvitelére, az egyházi adókat nem szedi be,. Az állam csak a repressziót gyakorolja, ha a törvény világosan megsértetik, azaz. perbe vonja a szószékből törvénytelenül izgató papot, természetesen, ha van feladó és ha tud tanúkat szerezni. Az állam senkit sem kényszerít valamely vallásban maradni stb. Az állam viszi a születési és házassági lajstromokat, és rendesen behozza a civilházasságot. A clerus csupán hivatalánál fogva, semmi méltóságot sem foglal el.

Ezen rendszer igazolásául az mondatott, hogy a *jus supremae inspectionis* az uralkodó személyéhez kötött jogok voltak. Az alkotmányos uralkodó jogait parlamentek és felelős ministerek által gyakorolja. A *jus supremae inspectionis* azonban nem. szállhat át oly testületekre melyekben nem katholikusok is vannak, vagyis legalább lehetnek. A *jus supremae inspectionis* a régi államban és az országgyűlés közbenjárásával gyakoroltatott (lásd Franczia Német és Magyarországot.) Sőt mi több az egyház gyakran türte, hogy protestáns uralkodó főfelügyeleti jogot gyakorolt katholikus alattvalói felett. Főfelügyeleti jogot gyakoroltak a kereszteny egyház felett még a pogány császárök is Sőt kereszteny püspökök nem átallották ügyeiket és panaszaikat Samosatai Pál ellen a pogány Aurelianus császárhoz fellebbezni.

*) Amint azt pl. a csalatkozhatatlan II. Urban pápa c. 47. C. XXIII. qu. 5 valóban határozta.

Viszont a liberális oldalról az mondatott, hogy a katholikus egyház nem fér össze az alkotmányos monarchiával vagy a köztársasággal. Ez szintén nem áll ellenkezőleg, az egyház alkotmányos kormányforma és köztársaságban sokkal jobban érzi magát, több szabadságot élvez, mint az absolut vagy a régi renai államokban.

Az élethalál harcz oka sokkal melyebben fekszik. Nem a modern állam formája, hanem annak fő és alaposzlopai, annak szelleme vannak teljes ellentében azon állásponttal, melyre az egyház a jezsuiták működései folytán mindenki által szorítatott. Az ultramotánoknak minden gondolható okuk van a modern jogállam felvigyázatától félni. Ezt az ultramontánok igen jól tudják és nyíltan be is vallják. Azért készek inkább a civilházasság és lelkismereti szabadságba beleegyezni, sőt készek magukat Róma átkának kitenni, valamint készek lennének összes vagyonukat is inkább feláldozni, hogy csak az állam minden ellenőrzésétől szabadulhassanak. Lássuk miben állnak az elválasztásnak látszólagos előnyei, mily viszonyban áll az a logikával, a szabadsággal és az állam teendőivel.

IV.

A szabad egyház, elvének a katholikus egyházra való alkalmazása teljes logikai képtelenség és pedig ép úgy katholikus mint liberális szempontból véve.

A. valamely elvet tagadni, de mégis azon elv alapján jogokat követelni már magában képtelenség. Egy váltót beperlni, valamely törvényre hivatkozni – de egy szuszban azt allitani, hogy a váltó hamis, az idézett törvény nem létezik – logikai nonsens. Az állam a kath. egyháznak emancipációját természetesen nem adhatja más alapon, mint a vallás és lelkismereti szabadság alapján. Már pedig az egyház ezen-lelkismereti szabadságot minden hangnemben elátkozza: Ezek pedig nem valami elavult tanok VII. Gergely idejéből, hanem ellenkezőleg a legújabb pápai határozatok*) XVI. Gergely

*) Az 1864. december 8-án kelt Encyklika és Syllabus többek közt a következő állításokat kárhoztatandó tévtanoknak nyilvánítja. És pedig: a 15. Syll. kárhoztatja a következő tant, mely szerint: minden ember szabadságában áll azon vallást elfogadni és vallani, melyet eszének világától vezetve, igaznak tart. (Lásd: Brev. Multipliées inter. 1851 Jul. 10. xlllocutio maxima quideau. 1862 Jul. 9.) A 24. Syll. mint tévtant kárhoztatja, hogy „Az egyháznak nincsen hatalma erőhatalommal elni. nincsen közvetlen vagy közvetett földi (világi) hatalma.” (Brev. Ad apostolice. 1851. ang. 22.) A 77. Syll. kárhoztatja a következő tant, miszerint „Korunkban nem hasznos többé, hogy a kath. vallás a többi cultusok kizárasa mellett egyedüli államvallás legyen.” (Lásd Allocutio Nemo vestrum 1855 jul. 26.) A 78 Syll. kárhoztatja, azokat, kik azt állítják, miszerint „Discérendő, hogy bizonyos kath. országokban törvényben ki van mondva, hogy a bevándorlottaknak akármely eultus gyakorlata megengedessék. (All- Acerbissimum 1852 sept. 27.) A 22. Syll-tévtannak állítja azon állítást, melynél fogva: „A kath. tanítók és írók kötelessége csak arra szorítkozznak, a mi a csalatkozhatatlan egyház által minden-

1832-ben kelt Encyklikájában, IX. Pius 1861-ben kelt Allcutiójában ugyanannak 1864-ik évben kibocsátott Encyklika és Syllabusában igen világosan kimondatik, hogy a vallás szabad választásának tana kárhozatos tévtan, hogy a katholikus vallás mellett más vallás nem tűrendő, hogy a kath. egyháznak joga van az eltévedteket és makacsokat üdvös büntetésekkel fenyíteni és kényszeríteni.

Világos tehát, hogy a katholikus egyház, ha egészen következetes akar lenni, azon szabadságot, melyet neki a lelkismereti szabadság alapján nyújtanak – el nem fogadhatja. Világos, hogy nem adhat szabadságot annak az állam, ki annak alapját tagadja és kárhozza.

kirenézve kötelező dogmának van kinyilatkoztatva, (Lásd levél a freysingi érsekhez. Tuas libenter 1863 dec 21.), azaz. nemcsak a dogmákat nem szabad bántani, hanem kárhozatos minden olyas állítás vagy közlemény mely a római cselszövények és hazugságokra nézve nem egészen kedvező lehetne, avagy más szavakkal: az egyháznak korlátlan joga van meghatározni, hogy mit szabad tanítani, és mirol szabad írni. Az Encyklika szintén azt állítja, hogy nemesak a dogmákat, hanem a pápa minden parancsát követni kell, ha a pápa azt állítja, hogy az egyház általános java úgy kívánja. Annak, aki a római orthodox irányt közelebbről nem ismeri, nincs is fogalma mennyire terjed az egyház parancsa és a gondolkozásnak megszorítása. IV. Pál bizonyos tévtan okról azt határozta, hogy azoknál még a visszavonás sem ment meg a máglyán való haláltól. Ezen tévtanok között vannak olyanok, melyek a dogmatikának legszörtszálasagatőbb és subtilisabb pontjaira vonatkoznak. Például, hogy mily viszonyban áll a szent háromság három személye az isteni anyag egységehez. Itt tehát oly subtilitásra vonatkozik a pápai átok, melyről mai napig kétséges, vájjon az egyház első tudósai, mint pl. aquinai Tamás nem tanítottak-e ereknek tanokat. Hogy a nem dogmatikus parancsokra nézve az egyházi önkénynek semmi határ sines szabva, világos. A sok között szolgáljon egy két példa.. A lipari püspök adómentes volt. Egyik bérlöje a piaczon borsót akart eladni, a helypénz lefizetése nélkül. Miután be nem mutatta magát, borsóját elkoboztak. Daczára, hogy a piacz-felügyelők, meg tudván kivel volt dolguk, a borsót visszaadták, és bocsánatot kérték, a püspök őket excommunicálta. Miután az ország legfőbb törvényszéke, mely kiváltságánál fogva az egyházi ítéletekre nézve is illetékes volt, ezen kiközösítést semmisnek nyilvánította volna, egy római körrendelet folytán több püspök a legfőbb törvényszéket valamint egész Sieiliát kiközösítette. Tehát egy pár kosár borsó miatt összes Sicilia lakosainak lelke üdvösségeit az egyház örökre elkárhoztatta. Az antwerpeni magistrates és polgárság 1657-ben határozatot hoztak, melynek folytán a bor-

B. minden gondolkozó ember tudja, hogy a szabadság fogalma nem azt jelenti, hogy minden ember azt teheti, a mi neki tetszik; hiszen ez az erősnek uralmával és a gyengének rabszolgaságával egyértelmű volna. Szabadság annyit jelent, hogy mindenkinél jogai egyenlők, hogy senkinek sem szabad a másik jogkörét áthágnia.

A mint láttuk, a kath. egyház a más hitűek létezési jogát tagadja, valamint tagadja az ész szabadságát. Világos tehát, hogy az, ki a mások jogkörét tagadja, nem tarthat igényt saját szabadságára, mert:

és söradót a papok is fizetni köteleztettek. A merészeket a pápa nevében büntetéssel sújtották mert az egyház szabadsága meg volt sértve. A mint láttuk, az egyház szabadsága odáig terjed, hogy a papok olcsóbb áráért ihassanak bort és sört, mint a laikusok.

Az Encyklika kárhoztatja azon tévtant, hogy „Az emberi társadalomban legjobb azon állapot, melyben a világi hatalomnak csak akkor szabad a kath. vallás sértőit fenyíteni, ha a nyilvános béke azt követeli - azaz, más szavakkal a világi hatalomnak mindenkit fenyíteni kell, aki nem katholikus, vagy aki az egyháznak ezer meg ezer distinctiót és ész-ostromló állításait vakon nem hiszi és nem követi. A 79. Syllabus mint tévesét kárhoztatja azon állítást, mely szerint: „Államilag biztosított vállás és véleményszabadság az erkölcsök és kedélyek könnyebb megrontárára nem vezetne.” (All. Nunquam fore. 1856 dec. 16.) Az Eneyklika kárhoztatja azon állítást, melynél fogva az állampolgároknak joguk lenne akármilyen meggyőződésüket egyházi és állami korlátok nélkül szabad sajtó által vagy más módon nyilvánítani. A 80. Syll. kárhoztatja azokat, kik azt állítják, hogy: „A római pápa a haladás a liberalismus és modern civilisációval kibékülhet és kibékülni köteles, (Ali. Jamdudum cerninus. 1861. mart. 18.) Az 1870. általános zsinat V. Kánonja így szól: „Ha valaki azt állítja, hogy Krisztus egyháza nem nélkülözhetetlen közösséggel az örökkedvösséggel elnyerésére, avagy az emberek minden vallásban üdvözülhetnek – átkozott legyen.” A VI. Kanon: „Ha valaki azt állítja, azon türelmetlenség, melylyel a kath. egyház minden tőle elszakadt vallásos hitágazatot száműz és kárhoztat nincsen isteni törvény által parancsolva; avagy: „a vallás igazsága felett csak vélemények, de bizonyások nem léteznek, minek folytán minden hitágazat az egyház által tűrendő – átkozott legyen. A IX. Kanon: „Ha valaki azt állítja, hogy az egyház csalatkozhatatlansága csak arra terjed, a mi az isteni kinyilatkoztatásban, foglaltatik, azonban nem terjed ki azon egyéb igazságokra, melyek szükségesek a kinyilatkoztatás hív megőrzésére – átkozott legyen.” A XH. Kanon: „Ha valaki azt állítja; urunk és üdvözítőnk, Krisztus, csak a tanács és meggyőzés hatalmát, de nem azon hatalmat adta, törvényesen parancsolni, az eltéved-

Először tagadja az egyedüli alapot, melynél fogva az állam a szabadságot adhatja;

Másodszor, mert a mások jogkörének tagadása már magában békeháborítást foglal magában.

Meglehet, hogy erre azt fogják felelni: „Róma nem a lelkismereti szabadság alapján követeli a függetlenséget, hanem azért, mert a katholikus vallás az egyedül üdvözítő.” Ha Róma barátjai a lelkismereti szabadság alapján követelik azt, ahoz Rómának semmi köze. Ha az állam a szabadságot kimondja, köteles azt a kath. egyház számára is megadni.

Bocsánatot kérek. – Ha az állam a szabadságot kimondja, azzal egyszersmind azon kötelezettséget veszi magára, a szabadságot igazán megadni, azaz, mindenkinél egyenlő jogkörét védeni. Ha már most valaki az állam elé lépne és azt mondáná: „Teljes szabadságot követelek, de kijelentem, hogy én a mások szabadságát el nem ismerem, – úgy az állam ezen embert vagy börtönbe vagy bolondházba zárná, vagy legalább gyámság és fölvigyázat alá helyezné, Azon körülmény,

teket és megrögzötteket külső ítélet és üdvös büntetések által fenyeíteni, és kényszeríteni átkozott legyen.” Ugyan ezen tévtant többek között XXII. János, XIV. Bencze és elkárhoztatta. VII. Pius egy 1803-ban kiadott Breveben szintén azt mondja, hogy a szentírás, zsinatok, és a hagyomány tanúsága szerint az eretnekek a kath. egyház törvényeinek folyton alávetvék. XVI. Gergely 1832-ben kelt Encyklikájában a tudomány szabadságát kárhoztatja, a lelkismereti szabadságot eszelősségnék nevezte. A sajtószabadság káros- és olyas valaminek állíttatik, mit nem lehet eléggyé utálni. IX. Pius 1852 szept. 27-én Új-Granada részére kiadott Allocutiójában tiltatik a papi tized és papi törvényszékek megszüntetése, a vallás szabad gyakorlata és a lelkismereti szabadság. Egy 1861 mart. 38-án kelt Allocutiója a modern polgárosodást elkárhoztatja, mert az odáig megy, hogy hitetleneket a hivatalokba és gyermeket a kath. iskolákba bocsátja. 1868. jun. 22-én kelt Allocutióban a pápa az osztrák alkotmányt elkárhoztatja, azt egy valóban elvetemedettnek, hallatlannak, a 25-ik májusi törvényeket utálatosaknak, minden következményeivel együtt teljesen semmiséknek, minden erő nélkülieknek nevezi, azok okozónak, tehát első sorban a császárnak, az egyházi büntetéseket hozza emlékezetébe, és pedig mindez azért, mert ezen törvény sajtó, vallás, és lelkismereti szabadságot adott, bizonyos esetekben eretnekek eltemetését katholikus sírkertekben elrendelte, az államnak fölfelügyeleti jogát az államnak föntartotta stb. stb.

hogy nem egyes ember cselekszik így, hanem hatalmas, milliókat egyesítő intézmény, melynek rendkívüli auctoritását az állam saját maga csaknem két évezreden át növelte nagygyá, bizonyára nem kisebbíti az állam kötelességét.

C. Az egyháznak az államtól való elválasztása azon elméletben alapszik, hogy egy egyházi és egy világi hatalom, mint két-két egyenjogú auctoritás állna egymás mellett. Alkalmunk lesz kimutatni, hogy ezen tan hamis. – Az emberek egyesülete, legyen az akár köztársasági, akár socialistikus, vagy communistikus, nem tűrhet maga mellett más hasonjogu auctoritást. Föltéve, de meg nem engedve a fentebbi theoria helyességét, még azon esetben is annak nélkülözhetlen föltétele lenne, hogy ezen két auctoritás egymást kölcsönösen elismerje. Az egyház nem habozik kimondani, hogy őt illeti az állam felett való uralom; *) ha tehát az állam ennek daczára az egyházat coordinált

*) Hogy a pápák a 11-ik századtól fogva uralmukat az államok és fejedelmek fölött a leghatározottabban mondta ki, hogy ezen joguknak igen gyakran érvényt is tudtak szerezni, hogy nemcsak minden ország politikai viszonyaiba elegyedtek, hanem ha nekik előnyt hozott, a szultánnal vagy protestáns fejedelmekkel is czimboráltak, katholikus népek és fejedelmek ellen, elégé tudja mindenki, ki a történelemben csak némi leg is jártas. Csak a fő példák előidézése is jól túlhaladna ezen munka keretét. Mi tehát egy-két nevezetesebb idézésre és a legújabbkorai nyilatkozatokra szorítkozunk. VII. Gergely egyenesen kimondja: „Hogyha a pápa égi és szellemi dolgokat oldani és megítélni képes, annálinkább ura és bírája a földi és világi dolgoknak. A pápa tehát a császárokat leteheti, alattvalóikat a hűségeskű alól feloldhatja” (Epist. IV. Dietatus Papae. 12. 27.) – Krisztus Pétert a fejedelmek és birodalmak urává tette, utóda, a pápa tehát isteni jog folytán a földkerekség ura, és a fejedelmek méltóságukat elveszítik, ha a pápa parancsait megvetnék. (Epist. I. 63. IV. 23. 24.) – III. Incze így szól: „A római főpap nem ember, hanem az igazi Istennek képét viseli.” (Epist. I. 835.) – „Krisztus Péternek nemcsak az egyház, hanem az egész világ kormányát adta által.” (Epist. II. 209.) – A pápák megtagadták az államoknak meg azon jogát is, az inquisitio perirataiba betekinteni, „az állam ne legyen más, mint poroszlója és hóhéjra az egyháznak.” (Így nyilatkoznak pl. IV. Incze, X. Leo, III. Lucián pápák.) VIII. Bonifácz híres „Unam Sanctam” bullájában kimondja, hogy a világi kard az egyháznak alá van vetve, és a katona és a király által a pap intéssé ós tetszése szerint használendő; az egyház vizsgál és ítélni a világi hatalom felett. Az egyházat azonban, meg ha» tévedne is, emberi hatalom felelősségre nem vonhatja. Hogy a

hatalomnak ismeri el, nem tesz egyebet, mintha valaki maga részéről egy képzelt kétoldalú szerződést megtart, melynek

jezsuiták, a legszélsőbb pápai teljhatalom védői voltak, hogy többen közülök, mint Salmeron, Valencia, Suarez, Mariana, Santarelli a fejedelmek kivégeztetését, sőt a három utóbbi azoknak bárki általi meggyilkoltatását védték, tudvalevő dolog. Lucca bíbornok egyik jelentésében (a 17-ik század második felében) azt olvassuk, hogy a pápa az egész földgömb fölött bírja az uralmat, császárokat és egyéb fejedelmeket letehet, országaik fölött önkényesen rendelkezhetik, azoknak háborúra vagy békére parancsot adhat. VII. Pius 1805-ben a bécsi nuntiusnak egy instructiót küldött, melyben emlékezetbe hozatik, hogy az egyház eretnek magánzókra vagyonelkobzást, a fejedelmekre trónvesztést és az alattvalói kötelességeknek megszűnését rendeli. Az instructiós így folytatja: „Ámbár a jelenleg szomorú idők nem alkalmasak ezen törvények végrehajtására, mindenkorral szükséges leend ezen méltányos szigornak legszentebb érveit szem előtt tartani.” – így húzza be Róma körmeit a nélkül, hogy valamely követelésről lemondana. Ugyanazon pápa Miksa József bajor királynak 1815-ben megírta, hogy híveinek nem engedheti az esküt az alkotmányra letenni. Oka ezen tilalomnak nem volt más, mint hogy az alkotmány a vallási szabadságot és békét kimondotta. Az 1864-iki Énchyklika és Syllabus, jelesen Syll. 39. és 1871. Kanon XIX. tagadják az állam souverain auctoritását. Syll. 49. tagadja a placet-jogot; Syll. 29. az exequatur-jogot; Syll. 5. a papi hivatalokra való praesentálás jogát; Syll. 52. az állam azon jogát, hogy a belépő szerzetesek korát meghatározza; Syll. 33. a klerikusok nevelése fölött való örködést; Syll. 32. a mint magától érthető követeli papjainak a hadkötelezettség alól való fölszabadítását; Syll. 65-74. az egyháznak tartja fön a házassági törvényhozást; Syll. 45-47. az iskolaügyet; Syll. 53. az állami karhatalom segítségét. Kánon X. és Syll 19. egyenesen kimondja, hogy az államnak az egyházba nincs semmi beleszólása; Syll. 27. hogy a pápának világi hatalma van; Syll. 56., 57. Kanon XX. hogy az állami törvényszékhez az egyház sanctioja szükséges; Kanon IX. hogy az egyház maga határozza meg csalatkozhatatlanságának határát. Azaz, röviden szólva: az állam korlátait az egyház határozza meg, de az egyház hatalmának meg-határozásában korlátlanul intézkedik. Az természetesen semmi egyéb, mint az egyház uralkodása az állam fölött. Sőt az egyház úgylátszik a jóból nem győz eleget nyújtani. Syll. 42. nyilvánosan kimondja, hogy ha az állami törvény az egyházi törvénynek 'ellentmond, az egyházi törvényt illeti az elsőség; Syll. 34. kárhoztatja azokat, kik azt állítják, hogy csak a középkorban állott fön azon tan, mely szerint a pápa egy, az összes egyházban hatalmat gyakorló fejedellemmel hasonlítatik össze; Syll. 54. egyenesen azt állítja, hogy a királyok és fejedelmek az egyház törvény-szolgáltatása alól nincsenek kivonva, sőt Syll. 55. egyenesen kárhoztatja azon tant, mely szerint az egyház az államtól és

feltételeit a másik fél el nem fogadta. Az állam illetéken eljárása hasonlítana azon egyénhez, ki teljesen megnyugodnék benne, ha valaki a szolgáltatott munkáéit bér helyett ülegekkel fizetne,

az állam az egyháztól elválasztandó Hogy ezen elveket az egyház nagyon is practice alkalmazza, naponkint tapasztaljuk. Az előbbi jegyzetben idézett, IX. Pius 1868. Jul. 22-én kelt Allocutiójában, mint ezt Schulte helyesen kiemeli, a pápa maga bizonyítja, először, hogy a pápa a császár és ország fölött úr, másodszor az osztrák császár a pápa meghagyása nélkül semmit sem határozhat, a mi a pápa véleménye szerint öt (a pápát) illeti; harmadszor: hogy a pápa Osztrákországnak legföbb törvényhozója, mintán annak törvényeit cassálja és megsemmisíti, A „Civilta” Cattolica, a csalatkozhatatlan pápának hivatalos orgánuma, tévannak nyilatkoztatja, hogy: „az államnak saját, az egyházi törvényhatóságtól független tere lenne”, – Ugyanazon lap 1871. Mart. 18-án szóról szóra így szól: „A pápa az emberi törvények legföbb bírája, ő benne az egyházi és világi hatalom csúcsai egyesülnek, mert ö Krisztus helyettese, nemcsak örökösi pap, hanem egyszersmind a királyok királya és az uralkodók ura. A pápa magas méltósága folytán minden a két hatalom tetőpontján áll. Hogy mily viszonyban áll a csalatkozhatatlanság ezen jogokkal, bizonyos naiv becsületességgel bevallja a jezsuita páter Francéjlin, pápai theologus a zsinaton és a jezsuiták egyik legjobb theologusa. Miután kímutatta volna, hogy az egyház tulajdonképen csak a pápa, így szól a 455 §-ban „a csalatkozhatatlanság a nem nyilatkoztatott igazságokra is kiterjed, a mennyiben a kimondottakkal összefüggnek vagy megőrzésük, előadásukhoz, kifejtésükhez szükségesek. 457. §. Ha az egyház, (azaz a pápa) csalatkozhatatlan, ha a kinyilatkoztatott dogmák valódi értelmét magyarázza, szükségképen akkor is csalatkozhatatlan, ha arról ítélt, mennyire terjed ki csalatkozhatatlansága”. (Lásd a „Katholik”, Németország hivatalos ultramontán lapjának 1871. áprilisi számát. Erre azután igazán el lehet mondani Heinével: „Mein Liebchen, was willst du noch mehr?” –

V.

Az állam azon gyámságot, melyet eddig gyakorolt az egyház fölött, nem vetheti el egyszerűn magától. Vájjon megfelel-e az egyház az önállóság feltételeinek?

Mielőtt az állam azon gyámságot, melyet egy kiskorú felett gyakorol, megszüntetné, meg kell győzödnie, vajon megvannak-e az önállóság föltételei. A mint tudjuk, az állam eddig a kath. egyház fölött felülvigyázati jogot gyakorolt. Az állam és az egyház a szó teljes értelmében, a hívek vezetésében osztozkodtak. A kath. egyház hierarchikus alkotmánya szerint azon perczben, melyben az állam a föfelülvigyázatot megszünteti, a hívek szöröstül bőrostul a jezsuitáknak és Kómának vannak átszolgáltatva. Azt fogják erre mondani, hogy ahhoz az államnak semmi köze, ha a katholikusok úgy akarják. Tegyük fel, hogy egy gyámatyának sikerült volna, nevelése által gyámnokát azon teljes meggyőződésre bírni, hogy a kiskorú vagyona a gyámatya tulajdonát képezi, hogy a kiskorú tulajdonképen életfogytiglan rabszolgája a gyámatyának. Csakis azon körülmény, hogy a gyámatyának számadásra kényszerítette a gyámatyát, óvta meg a kiskorút vagyona elidegenítésétől. Az állami fölülvigyázat megszünése nem jelentene más, mint ezen kiskorút gyáma önkényének átszolgáltatni. Világos, hogy az államnak ezt tenni nem volna szabad, hanem, ellenkezőleg az ily esetben az államnak kötelessége más gyám rendelése által, vagy más módon arról gondoskodni, hogy a gyámnok megnyerje jogainak teljes öntudatát, és saját magának adassék vissza.

Azon állítás, hogy az államnak az egyház absolut szervezetéhez semmi köze, ha a katholikusok megnyugodnak benne, alaptalan, mert először az állam saját maga gátolta erőhata-

lommal egész a legújabb időkig, valamely üdvös reform keresztülvitelét és a szabad fejlődést; másodszor tudvalevő doleg, hogy épen az új római irány óta a hézag az egyház kormánya és a gondolkozni tudó értelmes emberek között naponkint növekszik. Ép oly kevessé változtat a dolgon azon gyakran hallott állítás: „A kinek nincs ínyére, lépj ki az egyházból”, mely állítás különben is ellentétben van az egyháznak azon követelésével, hogy az eltérőket üdvös büntetések által fenyegetni és kényszeríteni kell.

Szintén tudvalevő doleg, hogy a hívek nagy része katholikus akar maradni, a nélkül, hogy a jezsuiták által az újabb időben csaknem erőszakolva győzedelemben jutott szélső irányt követnék.

Az állam köteles felügyelni, hogy valamely társulat vagy egyletben az egyleti ügyek és vagyon egyesek által a többi tagok ellenőrzése és beleszólása nélkül, avagy talán akaratjuk ellenére ne kezeltessenek. A mi magán egyletre vagy részvénystársaságra nézve áll, az még sokkal inkább áll egy oly hatalmas egyesületre nézve, mint a kath. egyház. Hogy az egyházból véghezment legújabb események a pápa csalatkozhatatlanságának kijelentése, az állami felügyelet szükségét nem csökkentette, azt nem kell bizonyítanunk. Ha az államoknak voltak alapos okaik arra, hogy Constantin császártól kezdve mai napig az egyház fölött ellenőrző és korlátozó hatalmat gyakoroljanak, úgy ezen okok, nemcsak hogy meg nem szűntek, hanem, a mint látni fogjuk, még sokkal sürgősebbekké váltak.

VI.

Mit lehet liberális szempontból a szabad egyház védelmére fölözni.

Ezen munka célja nem az, hogy az olvasóban futólagos meggyőződést keltse. Engem nem vezérel a „Rechthaberei”. Ha nincs igazam, czáfoltassam meg; ezt kívánom saját magam, az igazság érdekében. Mielőtt tehát tovább haladnánk, ismerkedjék meg az olvasó azon főérvekkel, melyeket általjában liberális szempontból az állam és egyház elválasztása mellett fölözni lehet.

Ezen főargumentumok körülbelül a következők lehetnek: „A régi, az úgynevezett rendőr-állam arról volt ismertes, hogy minden maga akart végezni, mindenre nehezült a praeventiv (megelőző) rendszabályok nehéz keze. A modern, a liberális állam jellemvonása ellenben az, hogy mind az egyénnek, mind a testületeknek minél nagyobb szabadságot igyekszik adni. A liberális állam csak akkor avatkozik valamibe, ha valóban a törvény sértetik. Tagadhatatlan, hogy az egyház és állam régóta vívnak harczot egymással. Igaz, hogy a kath. egyház elátkozza a haladást, a polgárosodást, magát a jogállamot is; de tagadhatatlan, hogy más egyházakban is találkozhatunk hasonló, vagy legalább rokon irányokkal. Emlékezzünk csak az úgynevezett „Muckerthumra”, az orthodox zsidóságra. Mindazonáltal mi az állami gyámkodást nem pártolhatjuk, annál kevésbbé, minthogy itt tulajdonképen lelkismereti szabadságról van szó, melyet a jogállamnak sértetlenül fön kell tartania. Az állami gyámság kétélű fegyver, ma Róma, holnap az evangélikus testvérek ellen, holnapután akármily, a kormánynak

nem kedves tanok ellen alkalmazható. A nem praeventiv, nem előleges, hanem csupán repressiv (megtörölő) rendszer, mely csak akkor és annyiszor lép közbe, a mikor és a hányszor valóban törvénysértés fordul elő, az újkornak vívmánya és jó-nak bizonyult be. Miért ne lenne az üdvös az egyház és államra nézve is. – Mióta Constantin császár alatt a keresztény vallás államvallássá lett, elkorcsosodott. Valahányszor az egyház vagy papság áthágja a törvényt, ám büntesse az állam őket szigorúan; – különben az állam ne exequálja az egyházi határozatokat, ne kényszerítsen senkit valamely hitre. A vélemények szabad versenye által a szabadság napja alatt az igazság legjobban fog erősödni és végre győzedelmeskedni. Az állam sem csalatkozhatatlan. Azért látjuk, hogy a szabadságnak több valódi barátja, – mint Boger Vilmos, Lamennais, Casteilar, Laboulaye, a szabad egyház mellett nyilatkoztak” stb. stb.

Az olvasó kétségen kívül el fogja ismerni, hogy az itt röviden fölhozottak nem a legrosszabb érvek, melyeket az elválasztás mellett általjában föl lehet hozni. Ha mindenkorral valaki azt hinné, hogy liberális szempontból jobban lehet védeni a szabad egyházat, hogy talán én csináltam ezen érveket, azon utógondolattal, hogy azokat annál könnyebben megczáfolhassam, olvassa Laboulaye Ede akadémiai tag és bizonyos hírrel bíró francia tudós munkáját: „*La Liberté Religieuse*”, (vallásszabadság) 3-ik kiadás. Paris. Charpentier. 1866. – Avagy Casteilar híres beszédét, melyet a szabad egyház mellett tartott, avagy Horváth Mihály munkáját: Williams Eoger „a szabad egyház szabad államban” elv teremtője és megtettesítője. Pest, Ráth. 1868. stb. stb.

VII.

Mit felelhetünk ezen ellenvetésekre? Lelkiismereti szabadság nem egyértelmű a szabad egyházzal. A mit az egyház akar, több mind a lelkiismereti-, szólás-, sajtó- és egyesületi szabadság és kívül esik a törvények körén.

Mindenekelőtt az olvasót egy félreértésre kell figyelmeztetnem, mely sok zavarnak okozója, Lelkiismereti szabadság és egyházak szabadsága nem egy és ugyanazon fogalom. A lelkismeret, a vallásos meggyőzés, a szellem legyen szabad. Ez minden kétségen fölül áll. Ezt praeventiv rendszabályok által korlátozni vagy akadályozni nem szabad, Arra nézve is, hogy mennyire álljon szabadságomban, véleményemet másokkal szó vagy írásban közölni, a jogállam a vallási meggyőződésre nézve se szabjon nehezebb és különb korlátokat, azoknál, melyeket a sajtó, – szólás, – és egyesületi szabadságra nézve szabni jónak látott. Ha könyvet írok a csalatkozhatatlanság mellett, azt ne legyen szabad előlegesen cenzurálni. Ha abban a törvény ellen vétettem, ítélen felettesem a sajtóbíróság. Ha népgyűlést hívők össze azon célból, hogy abban a pápa világi uralmát védjem, – ne legyek egyéb korlátoknak alávetve, mint azoknak, melyeket a törvény altaljában népgyűlésekre nézve határozott. Ha valamely egyletben felolvasást akarok tartani, a szeplőtelen fogantatásról, az államhatalomnak ne legyen jog a abba beleavatkozni, ha különben az egylet alapszabályainak eleget tettem. Persze hogy én sem hívhatnám a világi karhatalmat segítségül, ha például felolvasásom alatt, vagy a népgyűlésen hallgatóim a termet demonstratív módon elhagyjak, vagy nemtetszésüket nyilvánítanák. Ha kathol. politikus

casinót akarok alapítani, azon törvénynek legyek alávetve, mely egyletek alakítására nézve érvényben van stb. stb.

A b ö k k e nő a b b a n r e j l i k , hogy az, amit az e g y h á z akar, t e l j e s e n más v a l a m i , és sokkal több, mint az itt é r i n t e t t j o g o k . Az egyház mindenazon szabadságokat akarja élvezni, melyeket egy szabadelvű sajtó, egyesületi, iskolatörvény stb. stb. nyújt, a nélküл, hogy magát ugyanazon törvény kötelezettségeinek alávetné.

Az egyház oly szabadalmakat akar élvezni, melyek az egyesületi, sajtó, stb. törvények keretét túlhágják.

Végre az egyház oly dolgokra kivan szabadalmakat, melyeket minden állam törvényhozása megtilt, vagy legalább okvetlen meg kell tiltania.

Kimondatott például, hogy a pápa bullái ugyanazon bánásmódban részesüljenek, mint a sajtóművek; ámbár roppant különbég van egy könyv vagy újságczikk és egy pápai bulla között; amazoknak olvasására senki, még erkölcsileg sem kötelezetetik, s azokat legfölebb pár ezer ember olvassa, s holnap száz ellenkező irányú czikkel vagy könyvvel meg lehet czáfolni; de a bulla mint isten igéje és rendelete az összes kath. világon ezer és ezer szószékről hirdettetik, melyet mindenki örök kárhozat terhe alatt hinni köteles, mely oly helyen hirdettetik, hol ellentmondás nem türetik, hová megjelenni a kath. embernek legalább morális kötelessége! Daczára ezen roppant előnynek az egyház ínég az egyenlő mértékkel sem elégzik meg, hanem tiltakozik a bulláknak sajtóbíróság által leendő utólagos üldözése vagy gátlása ellen. Az egyház iskolákat akar állítani, de nem tűri az államnak azon felülvigyázati jogát, melyet az minden egyéb iskola fölött gyakorol. Sót hogy a közvetett és legtávolabbi korlátok is megszűnjenek, az egyház – mint ez pl. Belgiumban történt, – még az érettségi vizsgák megszüntetését is keresztülvitte. Az egyház számos kisebb egyesületeket tartalmaz kebelében (a szerzetes rendeket, zárdákat), melyeket a közönséges idegenek törvénye és rendőri törvények alól, söt általjában minden törvény alól ki akar véteni. A legtöbb szerzetek tagjai generálisaiknak, (kik mellesleg mondva többnyire külföldiek), föltétlen engedelmességet fogadtak. Tehát oly dologra kötelezték magukat, melyet egy

állam törvényhozása sem türhet meg, és melyet például a német büntető törvény 128-ik czikke egész 6 hónapig terjedő fogssággal büntet. Míg nyilvános gyülekezetben vagy egyletekben a nemtetszés nyilvánítása, az azonnali czáfolat nem tiltatott, az egyház ellentmondást és más véleményt az egyházban nem túr, szertartásainak, prédikációinak zavarása ellen a világi hatalom „szigorú büntetését fogná kikérni. Az állam minden egyesület alapszabályait megvizsgálja, vagy ha azt nem is teszi, arról legalább gondoskodni fog, hogy az ellenörizet és részvét az egyleti ügyek elintézésében minden tagra nézve lehetetlenné ne legyen téve. Az egyház azt praetendálja, hogy az államnak ne legyen szabad bántani azon szervezetet, melynek folytán az egyház kormánya a hívek teljes kizárással a papságot, és újabb időben csak Rómát illeti. Az egyház hivatalnokaitól nőtlen életet követel, azt követeli, hogy papjai a hadkötelezettségtől mentek legyenek, hogy azok nyilvános hivatalnok minőségében az állam által elismertessenek, hogy kiállított bizonyítványai a nyilvánosság hitelével felruháztassanak. Az egyház vallását mint obligát tantárgyat még a nem felekezeti iskolákba is fölvételeti kívánja, sőt azt praetendálja, hogy az egyetemeken egy egész facultas kizárolag csak a kath. egyház tudományával foglalkozzék. A hol az egyháznak nincsen vagyona, ellátást kivan az állam részéről, mint ez Belgiumban, Schweizban történik. Az egyház bizonyos nyilvános jelek megengedését, pl. harangozást, stb. követel. Az egyház végre azt követeli, hogy az állam az ő papjait, mint a mennyei üdvösségi sáfárjait, mint az isteni igének hirdetőit, mint (az iskolákon kívül is) „par excellence” a népnek tanítóit és tanácsadóit autorizálja, elismerje, és ezen magas hivatásban mintegy körülövezze és védje.

Világos, – a mi itt követelte tik az teljesen más, és jóval több, mint csupán a lelki ismereti szabadság, több és más, mint azon szabadság, melyet a sajtó-, szólás- és egyesületi szabadság a modern, liberális államban nyújt.

Tudjuk pedig eléggé, hogy épen ezen külső egyházi apparátuson csüng az ultramontánok szíve, hogy épen ez képezi a kívánt szabadság velejét.

Az egyház, igaz, tud magán segíteni: – azt állítja, hogy ezen külső szerkezet, a hierarchikus alkotmány, az egyháznak a közönséges törvény alóli függetlensége, vagy egyenesen hitelvezetést képezi, mint pl. az ordinatio, csalatkozhatatlanság stb., vagy hitelvezetőből közvetlen folynak.

Alig szükséges bizonyítanunk, hogy az államra nézve a hitre való hivatkozás nem képezhet szabadság levelet az egyháznak bármiféle követeléseire nézve. Ha Laboulaye egész telivér francia felületességgel azáltal akarja az egész nehézséget kikerülni, hogy azt mondja: „L'indépendence des Eglises n'est que la garantie de la liberté de conscience”, (az egyháznak függetlensége nem egyéb, mint biztosítáka a lelkismereti szabadságnak), ezzel a dolog épenségesen nincs megoldva. Mert először is azon következtetés, melyet Laboulaye és mások ezen állításból tettleg vonnak, tudniillik, hogy a vélemény szabadsága csak akkor van biztosítva, ha ez valami külső egyesület által biztosítatik, absolute véve nem is igaz, hisz a legnagyobb igazságok külső egyesületek segélye nélkül vívták ki a győzedelmet, hisz a keresztenység maga épen üldözöttéisé idejében volt a legtisztább, míg épen ott, hol az egyház hatalmas és külsőleg is független souverain volt, tudniillik Rómában, leginkább elkorcsosodott. Természetesen ezzel korántsem akarjuk tagadni, hogy nagyon is jogos és méltányos kívánság, ha minden tan külső egyesület által akar őriztetni és ápolatni. De az államra nézve egészen más szempontok az irányadók, mint az, hogy ezen vagy azon szervezet a hitnek kifolyása. Különben azon Syllogismusból:

Minden hit szabad.

A hit nincsen biztosítva szabad egyház nélkül.

az következnék, hogy olyan egyesület sem háborogtatandó az állam által, mely pl. hamis pénzveréssel foglalkozik, ha a tagoknak van annyi eszük, azt állítani, hogy a hamis pénzverés nekik dogmájuk.

Az államra nézve csak egy szabály lehet irányadó.

Az állam kimondani köteles a teljes hit és lelkismeret) szabadságot.

A mennyiben valamely hit külső egyesület által akar

képviseltetni, ezen egyesület zsinórmértéke nem lehet semmi egyéb mint a közönséges törvény.

Erre azt fogják válaszolni az ultramontánok, hogy az egyház mégis egészen más valami, mint egy olvasó egylet, vagy valamely czukorfinomító részvénnygyár.

Ebben igazuk van. Én is hibásnak tartom azon olcsó idealisták és szobatudósok nézetét, kik azért, mert a vallás kérdése rajok nézve közönyös, azt hiszik, hogy az egyház az államra és emberiségre nézve is közönyössé fog lenni, ha az állam azt ignorálja. Nem, – az egyház, mely millióknak gondolkodásmódjára annyi befolyással van, az egyház, mely ha hivatásának megfelel, hatalmas emeltyűje a népjólétnak, sokkal nagyobb horderejű és életbe vágóbb intézmény, mint valamely demokratikus egylet, pipatórium vagy részvény-sörfőzöde. De ebből viszont az következik, hogy egy és ugyanazon rósz vagy veszélyes irány, ha az egyházban mutatkozik, annyival veszélyesebb és nagyobb mérvű, mennyivel nagyobb horderejű s életbe vágó az egyház, és kiterjedtebb azon egyletnél. Miből viszont nem azt lehet következtetni, hogy az állam nagyobb közöny vagy nagyobb elnézéssel legyen, de ellenkezőleg, hogy nagyobb figyelemmel kísérje és nagyobb szigorral járjon el az egyházak irányában, mint akármely más egylettel szemben. Ez oly világos mint a kétszerkettő.

VIII.

Mit nem szabad megengedni még a legliberálisabb államnak sem?

Mi tehát az államoknak teendője az egyházakkal szemben, – arra a felelet igen egyszerű.

Először, mondja ki az állam a teljes lelkiismereti szabadságot;

másodszor, hozzon szabadelvű, de kimerítő egyesületi törvényt;

harmadszor, vizsgálja meg, vájjon az egyházak a fennálló törvényeknek, megfelelnek-e vagy nem.

A mennyiben az egyház minden tekintetben megfelel ezen törvényeknek, – az állam minden további beavatkozása megszűnt, és az államnak nincs egyéb teendője, mint arra ügyelni, vájjon a törvény megtartatik-e vagy nem.

A mennyiben az egyházaknak bizonyos intézményei, vagy csupán csak bizonyos egyház alapja, szervezete ellenkeznék a törvénynyel, vagy nem illenék a törvény keretébe, az államnak ezen egyházak vagy egyház felett törvényesen kell intézkednie.

Mielőtt arról értekeznénk, mit tegyen az ily esetben az állam, tisztába kell jönnünk azon kérdés iránt, – meddig terjedhetnek általjában az egyesületi törvény határai, vagy más szavakkal, vájjon mit nem szabad még a legliberálisabb államnak is megengednie. Különben az történetik, a mi az államok részéről igen sokszor szokott történni, hogy az állani beavatkozik, a hol azt tennie épen nem volna szabad, vagy megfordítva, nem mer beleavatkozni ott, a hol erélyesen közbenjárnia legszigorúbb kötelessége volna.

Az állam az egyesületeknek kisebb és nagyobb szabadságot engedhet. Bármily tágak legyenek azonban az egyesületi törvény határozatai, bármilyen legyen az egyesületi törvény alaki része, – a következőket még a legszabadabb állam sem engedheti meg:

Hogy valamely egyesület az állani souverainitását tagadja.

Hogy valamely egyesület már alapszabályaiban a fenálló törvényeket megszegje.

Hogy a kath. egyház jelen szerkezetében a lelkismereti szabadságot és jogegyenlőséget tagadja, föltétlen engedelmesést követel, számos törvényt megszeg, sőt az állam törvényeit semmiseknek nyilvánítja, tagadja az állam souverainitását, arról meggyőződtünk a harmadik czikkben.

Tegyük fel, hogy valamely egylet alapszabályai e következő czikkeket tartalmaznák.

- a) mi, tudnillik az egylet, vagyunk az ország kormánya;
- b) mi vagyunk a legfőbb törvényhozó hatalom;
- c) nem az államtörvényeknek, hanem nekünk tartoznak az állampolgárok engedelmeskedni.

Valóban nem kell bizonyítanunk, hogy az állani az ilyen egyletnek szabad működést nem engedhet, – Hátha még az ily egylet formájában, szervezetében is túl menne azon határokon, melyeket az állami törvényhozás határozott?

Az ultramontánok erre azt fogják mondani: ha az állam a véleményszabadságot törvényesítette, úgy az olyas nézetet is kénytelen tűrni, mely saját fensége ellen van intézve.

Tagadhatatlan, hogy az állam az oly véleménynek is szabadságot kénytelen adni, mely esetleg saját maga ellen van intézve, de csakis addig, míg azon kört, mely a véleményszabadságot körvonalozza, azaz, az eszme, a tan, a szellem országát el nem hagyja.

Mi szolgáljon erre nézve zsinormértékül? Ismét csak azon áthágna tlan szent kör, melyből az államnak kilepni nem szabad, hacsak az u l-

trämontan párt titkos gúny mosolyára saját magát feladni nem akarja. Ezen kör a törvény – azon törvény, melyet az állam a sajtó-, szólás-, egyesületi szabadság és véleménynyilvánításra nézve határoz.

Az egyház ezen törvényt mind lényegileg, mind alakilag áthágja.

Lényegileg áthágja, mert semmisnek nyilatkoztatja ki a törvényt, az uralkodót – a papnak alárendeli, föltétlen engedelmességet követel stb. stb.

Alakilag áthágja, mert a mint láttuk, az egész egyházi apparatus lényegesen különbözik, és sokkal többet praetendál, mint a sajtó- és egyesületi szabadság stb. nyújtani tudnak.

Mi egy harmadik, igen gyakran említett álláspontot szándékosan nem soroltunk fel fődolgként, tudnillik azt, hogy az állam nem tűrhet oly egyesületet, mely nyilvános és minden kétséget kizáró módon megingatja az állam alapját, avagy más szóval veszélyezteti a könjöt. Elismérjük, hogy a könjóra, a társadalom alapjára való hivatkozással, igen sok visszaélés szokott előfordulni; mindenazonáltal itt is a dolog annyira minden kétségen fülük áll, hogy azt legalább nem lehet egészen ignorálnunk.

A jogállam főalapja az *egyenlőség*. Ebből folyik azon másik alapelv, hogy az állam kormánya nem lehet más, mint az összakarat kifolyása, minek további következménye a *gondolat, eszmék, a sajtó és a szólásnak szabadsága*. Alig szükséges mondanunk, hogy ezen elvek alkalmazása a helyi viszonyok szerint különbözik. Más lesz monarchikus államban, hol a kormány a korona és nép közt megoszlik; más a köztársaságban. De a jogállam alapját ezen említett trias képezi: *összakarat, egyenlőség és szabadság véleménynyilvánítás*. Az egyház egészen ellenkezőleg az Isten állítólagos akaratját ismeri el egyedüli auctorásnak, mely akaratot magyarázni, csak a papjainak legyen privilegiuma. Ezen tanok következtében tagadja az egyház az állam souverain-

nitását, a lelkismereti, sajtószabadságot, a civilisatiót és a szabadságot, szóval minden, a mi nekünk szent, a min összes jelenünk és jövőnk alapszik. Itt tehát nemcsak egyes nézetkülönbségről van szó, hanem két, egymást kizáró ellentét áll szemben, melyet kikerülni nem lehet, itt az a kérdés: akarjuk-e a theokratiai rendszert (és pedig korántsem demokratikus formában, mint azt például Massachusettsban láttuk fejlődni, hanem absolut hierarchikus formában), vagy akarunk-e mozogni; akarjuk-e a haladást. Meglehet, hogy haladásunk téves, és hogy csak nagy kerülő folytán közeledünk a célhoz, de haladni, mozogni a kárunk. Ha tehát ezt komolyan akarjuk, a szabadság és haladás tetteleges és leghatalmasabb gátját magunknak, okvetlen alá kell rendelnünk. Nem szabad törünk, hogy az egyenlőség és gondolatszabadság egy, a törvényes szabadság korlátait túlhágó intézmény által gátolassék.

Az ultramontánok, kik mint tudjuk, kifáradhatatlanok, arra azt szokták mondani, hogy az nem egyéb, mint az állam csalatkozhatatlansága. Ezen állítás egyenesen szemtelenség.*.) Hát csalatkozhatatlannak tartjuk-e polgári és büntető törvénykönyvünket? csalatkozhatatlannak hiszszük-e alkotmányunkat? Koránt sem. – Ellenkezőleg azokat részben nagyon is reformot igénylőnek tartjuk; mindenáltal azt, mint legfőbb auctoritásunkat tiszteljük, addig, míg törvényes utón azokat mások által nem helyettesítettük.

Az állam saját magának auctoritása, Ha az állam, az összakarat, a törvény, megszünnék legfőbb auctoritásunk lenni, – föladnók azon egyetlen szilárd alapot, melyet az egész társsadalom nyugszik, feladnók saját magunkat,

Egy világi és lelkiauctoritásnak egymás mellé állítása, képtelenség, „organisált és organisatív – az ultramontánok ta-

*) És pedig kétszeres szemtelenség. Mert hazug módon ráfogja és bűnül is rója fel azt tudniilik a csalatkozhatatlanságot, a mit az ultramontán párt saját magára nézve egészen komolyan és jogosan igénybe akar venni.

lálmánya és a doctrinarismus leg süle t le-nebb szüle mén y e.

Nem kevésbbé roszak mind azon rendszerek, melyek az egyháznak minél több szabadság o t i park o d-nak adni azért, mert egyház. Ha áltáljában a self government alapján akarjuk az egyháznak a szabadságot adni, azt csak az egyesületi törvény alapján tehetjük. Hogy pedig ezen az utón legalább a katholikus egyházzal szemben feladatunk nem emancipatió, hanem inkább megszorítás leend, azt már tudjuk.

IX.

A csupán repressiv rendszer valódi jelentősége.

Az ultramontánok mintegy utolsó kibúvóját képezi azon állítás, hogy hát elégedjék meg az állam az úgynevezett r e p r e s s i v rendszerrel. Ha valamely pap a szószékből izgat, ha az ily fanatikusok a mások hitét háborgatják, hadd büntesse meg őket az állam. Nem felejtik azért el, arra különös főszülyt fektetni, hogy hiszen viszont az állam nem kölcsönzi karját az egyházi határozatok keresztsülvitelére, és hogy végre mindenkinél szabadságában áll, bármely hitet követni, iskolákat alapítani, azaz, egy szóval kifejezve: az állam adjon az egyháznak szabad kezet és elégedjék meg azzal, hogy azon egyes törvénytelenségeket büntesse, melyek tudomására jutnak.

Ezen praetensió szakasztott másá lenne azon esetnek, (hogy az előbbi példánál maradjunk,) ha egy hamis pénzvérésre alakult társulat azt követelné, hogy az állam őket zavarni ne merészselje, hanem büntesse azokat, kiket a hamis pénz terjesztésénél tetten kapott, ha tudnillik be tudja bizonyítani a vétkes öntudatot.

A mi tiltva van, azt az állam meg nem engedheti. Ha igaz, hogy az egyház lényegileg és alakilag áthágja a törvényt – hogy pedig úgy van, azt az ultramontánok, ha őszintén szólnak, maguk sem tagadják, úgy kétségenkívüli az is, hogy az egyháznak szabad kezet nem engedhet, hanem más expedienshez kell nyúlnia.

Az állam teendője különböző lehet:
az állam egy egyházt teljesen betilthat;
állami gyámság alá helyezhet;

végre az állam arra szorítkozhatik, hogy csupán azon intézményeket gátolja, melyek törvénybe ütközök.

Természetesen minden a három esetben a nélkül hogy azon szabadságot, melyet a törvény a szólás- és véleményszabadságra nézve nyújt, megsértené.

Hogy mittevő legyen az állam, arra nézve legalább meg fogjuk találni a kulcsot, ha kissé közelebbről nézzük meg ezen úgynevezett repressiv rendszert. Az ultramontánok igen jól ismerik annak praktikus jelentőségét. Nem hiába kovetelik azt oly szenvédélyesen saját maguk számára.

A repressiv rendszer az egyházra alkalmazva, nem egyéb, mint kalapácsütés, de nem szegre, hanem a fa mellé a földbe. Nem az egyes éles szó; nem az egyes kihágás képezi a tulajdonképeni veszélyességet. A dolognak káros volta abban rejlik hogy a nemzet számos osztályai a műveltségen visszatartatnak, vagy műveltségük legalább káros egyirányú irányba terellették. A dolognak káros volta abban van, hogy egész nemzetek azon szellemi és erkölcsi állapotban tartatnak, mely a katholikus spanyol, olasz, mexikói és délamerikai népjellemeket oly élesen megkülönbözteti a protestáns angol, skandinávai éjszaknemetországi és éjszakamerikai népjellemtől. A dolognak káros volta abban rejlik, hogy milliók elfogultságban, türelmetlenségen neveltetnek. Az államveszélyesség abban áll, hogy egy túlhatalmas, tekintélyes és gazdag intézmény perczben nagymérvű hazaellenes agitatiót kezdhet, sőt dogmáit által egyenesen arra, kötelezheti, a haladás és polgárosodás ellen küzdeni. Tudjuk, hogy már a közönséges életben felette téves lenne azt hinni, hogy utólagos büntetés által már minden megtörtént, mi az erkölcsösségek emelésére szükséges. Igen jól tudjuk, hogy a nemzetgazdász, az iskolamester, a jó közigazgatás, és ha hivatását betöltené, az egyháznak volna feladata, minden kisebb térré szorítani azon faktorokat, melyek a bűnűgyi statisztika kérlelhetlen szigora foyltán a büntényeket előidézik. (Habár azért korántsem fogjuk elvetni maguktól az utólagos büntetést, hanem azt kívánjuk, hogy a gyilkos akasztassék föl, a tolvaj zárassék be, valamint kétség kívül kívánjuk azt is, hogy a törvény ellen izgató pap, a közbékét

zavaró egyházfi ne maradjon büntetlenül.) Ha már a közönséges criminalis praxisban az utólagos büntetést egymagában nagyon elégtelegenek tartjuk, úgy az egyházzal szemben még egészen másképen áll a dolog. Itt nem az egyes kinövés, hanem az ultramontán rendszer a baj.

Ezen hatalmas, következetes, jól fegyelmezett, az emberi tulajdonságokat számba vevő rendszert palliativ szerekkel legyőzni, foltozgatások által megváltoztatni, nevetséges törekvés. A ki megelégednék a csupán repressiv rendszerrel az egyház irányában, teljesen hasonlítana azon emberhez, ki valamely őserdőt akkép akarna szántófölddé változtatni, hogy lefűrészeli valamennyiszer azon fák koronáját, melyek bizonyos normális mértéken fölül nőnek.

Vegyünk egy pár példát.

Valamely izgága pap nem elégé óvatos szavaiban, úgy hogy az izgatás volta bebizonyítható. Paptársai ugyanazt teszik, azaz, ép úgy izgatnak, (csakhogy szavaikat ügyesebben tudják választani). Méltán kérdjük, mily arányban áll azon netalán pár napi vagy heti fogás azon szomorú ténnyel, hogy az ilyen pap egy egész község nemzedékét ostobaságban, vakhitúségben nevelte, közvetve vagy közvetlen a henyeséget sőt erkölcsstelenséget szaporította.

Vessünk egy pillantást az oly községek lakóira, melyek ultramontán és bigott papok alatt állottak. Mily tudatlan, durva és erőszakosak szoktak azok lenni; mily alacsony fokon áll fogalmuk erkölcsről, hazafiságról; mily rósz állapotban vannak az iskolák; minden misézés és gyónás daczára, mennyi a házasságon kívüli gyermekek és mennyi a körhelyek száma, mily ziláltak a legtöbb esetben a gazdák pénzügyei stb. Mind ezekhez hozzájárul még az is, hogy felette nehéz az ily egyes kihágásokhoz szükséges bizonyítékok megszerzése. Nemcsak a hallgatóság hiányos műveltsége miatt, hanem azért is, mert a jelenlevő értelmi tanuk nem szívesen vállalkoznak a feladó szerepére, különben is okuk levén az ultramontánok boszújától félni. Ez mind oly czáfolhatatlan, hogy éna szószéken elkövetett izgatások ellen vagy azokhoz hasonló törvénynovellákat, melyekről a doctrináerek és becsületes szándékú

liberálisok annyit beszélnek, a legelégte-lenebb dolognak tartom a világon.

Vegyük más példát, Az ultramontánok valamely botrányt idéznek elő, melynek következései a közrend háborítása, sebessülések és talán emberélet veszte. Méltán kérdem, mily arányban áll azon büntetés, mely az ily esetben a vétkeseket érheti, a bünténnyel szemben, szemben azon felette káros hatással, melyet az ilyen, a vallás nevében elkövetett csendzavarások a szabad véleménynyilvánításra, a törvény iránti tiszteletre és az egyházra magára gyakorolnak. A dologhoz még az is járni, hogy a büntetés nem a „faiseureket”, hanem a félrevezetett eszközöket szokta érni. Az egyház elég ügyes és ravasz, – végre nemis oly nehéz, a dolgot úgy intézni, hogy a törvény betűje kikerültessék, vagy hogy a bizonyítékok megsemmisítessenek. De még a büntények ismétlését sem gátolja az utólagos megtorlás. Hisz a büntényes martyrrá vált, kit az ég meg fog jutalmazni, kit még földi ultramontán barátjai sem szoktak cserben hagyni.

Ha a liberálisok továbbá azt akarják, hogy az állam az egyházi határozatok kereszttülvitelére világi kardját ne kölcsönözze, kétségkívül igazuk van. De ha azt hiszik, hogy ezzel már megtették kötelességüket, nagyszerű tévedésben vannak. Tagadhatatlan, hogy az állam elfogultsága és gyengesége által segítette a hierarchiát kövérré hizlalni, de a papi hatalom forrása sokkal mélyebben fekszik. A hatalom forrása abban rejlik, hogy a papság a hit sáfárja, mely hit az emberiség túlnyomó részének szent tulajdonát képezi, és fogja is képezni. Másrészről a hierarchia hatalma azon „esprit de corps”-ban rejlik, mely minden legkisebb egyletben létezik, és mely a jól szervezett absolut egyházban annyival hatalmasabb.

Az egyház természetesen szívesen látja, ha a világi hatalom neki engedelmes poroszlója. De ezen „brachium” segélye korántsem nélkülözhetetlen. Az egyház elég szerrel bír, akaratját kereszttülvinni. Azért a nem engedelmeskedő papok, áttérések, ma is oly ritka jelenet, mint azon időben, midőn az állam a csuhakerülőt visszakísérte a zárdába, az ellenszegűlő papot büntette.

Az egyházi adók ép oly serényen fognak folyni, habár

a világi karhatalom azt nem is hajtaná be stb. És ha fordulnak elő ritka esetek, azoknak praktikus jelentősége felette csekély.

Vegyünk példát. A püspök egy derék lelkészt elmozdít hivatalából azért, mert szabadelvű. A lelkész nem engedelmeskedik, és az állam meghagyja őt lelkészsi állomásában. Vájjon nincs-e főnökeinek, paptársainak száz meg száz alkalma, az ellenszegűlő papnak egész életét pokollá változtatni – Őt excomunikálni? stb. Mi könnyebb, mint valamely, talán gaz, fizetett bérencz által saját híveinek ostobább és haszontalanabb részét folytonos demonstrációkra, botrányokra izgatni, úgy, hogy az illető pap erkölcsileg lehetetlenné válik a nélkül, hogy az okozók a törvényszékkel összeütközésbe jönnének. De még azon kivételes esetben is, ha a hívek szeretetén minden csel szövény megakadna, az ily pap és községe elszigetelve marad. és a pap halálával az ostobaság árjába újra besodortatik.

Van egy más nézet melynek képviselői a kocsmahősök, valamint a szabatudósok között egyaránt találhatók. Ezek azt hiszik hogy az egyházi javak confiskálása által minden római áldicsőségnek vége fog szakadni.

Ezen nézet szintén teljesen hamis. Az egyház hatalma sokkal mélyebb alapon nyugszik, mint vagyonán. Vegyétek el az egyház összes vagyonát, hatalma egy csöppet sem fog csökkenni. Különben is lesz módja alig egy fél század alatt az elvesztettet pótolni. Belgiumban, Francziaországban az egyház minden vagyonát elvesztette. Mindazonáltal hatalmasabb ezen országokban mint legalább jelenleg Magyarország dúsgazdag clérusa.

Hasonlóképen azon előny melynél fogva kiki szabadon követheti vallását, alapíthat iskolákat, a gyakorlatban felette csekély. A jól fegyelmezett hierarchia, mely jól tudja célfját, és nem válogat az eszközökben, melyben ezer meg ezer erő egyszere mozdul egy parancsszóra, oly különféle és hatalmas szerekkel rendelkezik, a minöknek birtokával sem az alkotmányos decentralizált állam, sem a czélokban és eszközökben té továzó, számtalan torzsalkodó fractíókra oszthat liberális párt avagy akármely más, demokratikus alapon szervezett egyház sohasem fog dicsekedhetni. A ki azt hiszi, hogy már csupán

a szabad verseny áldása folytán, tudomány, világosság vagy evangélikus igazság fog az országra szétáradni, nem ismeri a tényleges viszonyokat, nem az ultramontánok kimerülhetetlen szertárát és eszközeit. Minálunk, Európában legalább azon osztályokban, hol leginkább várható lenne a reform, vallási közöny uralkodik. Az áttérések mai nap ritkák lesznek. Minálunk nincs kilátás arra, hogy – mint Amerikában – új meg új demokratikus egyházak fognak fejlődni. Az ultramontánok maguk szeretik a közönyt. Csak ne bolygassa valaki érdekküket, pénzüköt, ne gátolja kívánságaikat az egyházon kívül. Híveiket, kikre minden alkalommal számolhatnak, jól ismerik és evidenciában tartják. Ezeknek segélyével minden találnak olyanokat, kiket ha kell, rohamos ostromra, sőt botrányos erőszakra is vezethetnek. A támadás és a sereg, különbözik a szerint, melyik ürügy esik leginkább kezük ügyébe vagy a szerint, a mit épen el akarnak érni. Egyszer a vagyontalanokat fogják rohamra vezetni a vagyonosak ellen, majd a „spieszbürger” harajják fogják fölzsítni az alsóbb osztályok ellen. Egyszer az aristokratát a paraszt, máskor a parasztot az aristokrata ellen fogják felzúdítni. Ha nincs más ürügy, vannak minden olyanok, kik elégedetlenek, olyanok, kik a botrányra minden készek ha másért nem, hát mulatságból. A vezetők pedig úgy tudják a dolgot intézni, hogy mindenből Ők húzzák a hasznot. Számtalan szelid és nem szelid, titkos és nyilvános szerekkel rendelkeznek, melyek által a társadalom különféle rétegeire hatni képesek. A mesterembert, kereskedőt, ügyvédet, orvost, ki minden pártnak „kundschaftjára” szorul, azzal ijesztik, hogy számos híveik megvonják tőlük a munkát. Hatni tudnak a nők kedélyére, kik viszont férjeik-, testvéreik szeretőikre hatalmas befolyást gyakorolnak. Féken tudják tartani a vezetőket, azokat, kik valamely választásra aspirálnak és a kik célfjokat nem akarják egy eréyes és engesztelhetetlen párt által megnehezítetni. minden lelkészben egy biztos ágens áll rendelkezésükre, ki a közösséget az ultramontán iskolák minél sűrűbb látogatására, az ultramontán vagy titkon ultramontán lapoknak terjesztésére buzdítja. Az emberek egy részét édesgetések által nyerik meg, a másik résznél megfélemlítéssel érnek célt. Mennél szélesebb az alkotmány, mennék kifejlettebb a szabadság

annál több az út és mód is, mely előttük nyílik. Ellenségeiken tüntetőleg iparkodnak boszút állani. Hadd tudja a világ, hogy ők kérlelhetetlenek. Összeköttetéseiik fonalai szétágazvák az ural-kodók szobáiban, a miniszter bureaujában épen úgy, mint a néposztály legalsóbb rétegeiben. Módot találnak, a birokra, az esküdtekre hatni. Ha nagyon föltűnő az eset, azon mentséggel állnak elé hogy hiszen nem haszonlesésből, nem aljas indokokból, hanem nemes szándék által vezéreltetve hágták át a tör-vényes határt. A dolognak vége az, hogy bíróság és esküdtek daczára, az ultra montánoknak minden szabad, a liberálisoknak minden tiltva van. Hátha sikerül nekik a parlamentekben a majoritást megnyerni, a törvényeket megváltoztatni, mi törté-nik azután a szellemek szabad versenyével, a szabadelvű ál-lami iskolákkal?

Igaz, hogy most hazánkban nem vagyunk ennyire. De csak hozzanak be valami a szabad egyházhoz hasonló rend-szert, és nem telik el tíz évnél több, hogy csodálkozva fogjuk szemlélni, hová jutottunk.

A liberális filiszter persze így okoskodik, ha nem is opponálok a papoknak, ha ebbe a darázsfészekbe nem is nyúlok be, minden más tekintetben liberális maradok. A liberális tiliszter persze nem tudja, hogy épen ezen passivitás azon ajtó, melyen az ultrámon tan sereg bevonul, és a liberalismus-nak minden alapját elvonja láb alul.

Lesz alkalom, e munka folytán ezen kérdéssel több ízben foglalkoznunk. Lesz alkalom, megyőződnünk, hogy a csupán repressiv rendszernek nincs más értéke, mint hogy fokmérőül szolgál Róma és a jezsuiták évről évre növekedő hatalmának.

X.

Voltak-e a szabad egyháznak liberális védői, és kik voltak azok? Nothomb. Montalembert. De la Mennais. Bunsen. J. K. Williams Roger és Horváth Mihály. Castellar. Gladston. Poroszország. Olaszhon. Schweiz.

A francia nemzetről mondják, hogy azt egy szerencsésen föltalált, jó hangzású frázissal mindenre lehet bírni. Ezen francia tulajdonságból, úgylátszik, mindenre ragadt valami. Fölbukkan valami új jelszó: szabad egyház, szabad államban; ha kissé közelebbről nézzük, azonnal rá kell jönnünk, hogy ezen új elv ellentében van avval, a mit eddig jónak tartottunk, ellentében avval, hogy „salus rei publicae suprema lex esto; azaz, hogy csak egy főtörvényt ismerünk, – a közjót. Eddig a szabadság-bizonyítékát abban láttuk, ha minél tágabb egyéni és véleményszabadság mellett nyilvános kérdésekben mindenkorral minél jobban rendeljük magunkat alá a közakaratnak. Most egyszeribe azt akarják elhitetni magunkkal, hogy bizony jobb lesz, ha egy úr helyett kettőnek szolgálunk, kiknek egyike „hozzád”, a másik „tüled” tart. Az új elvnek nincsen semmi alapja, sem logikája. A tapasztalat annak teljesen ellentmond. Mind hiába. Az új frázis csiklandozza füleinket. „Szabad egyház, szabad államban”, mily jól hangzik ez, mily jó „Schlager” ez, vezérczikkek és parlamenti beszédek számára. Jeles férfiak nem vonhatják el magukat ezen frázis benyomása alól – és legalább is azon nézetben vannak, hogy ha már az elvet gyakorlati nehézségeinél fogva nem is lenne tanácsos keresztülvinni, legalább iparkodjunk azt megközelíteni. Egy egész sor férfiúra

nelens volens ráfogják, hogy ők a szabadság ellenkezőjét akarták.

Ha az állam és egyház között való viszonyt meg akarjuk ismerni, alig van tanulságosabb, mint azon férfiak törekvéseire egy pillantást vetnünk, kiket a szabad egyház elvével összeköttetésbe szokás hozni.

Nem akarunk a szabad egyház telivér ultramontán védőivel foglalkozni, nem akarunk szólani *Nothombról*. Ezen ügyes belga államférfiú éles eszét el nem kerülhette, hogy a szabad egyház valósítása által csak a jezsuitáknak és ultramontánoknak tett szolgálatot, kiknek segítségével több ízben sikerült a kormány gyeplőjét kezébe ragadnia, nagyszerű pénzügyi vállalatait virágzóvá tennie.

Nem szólunk *Montalemberttről*, Lamennais ifjúkori társáról, kiből később telivér ultramontán vált.

Mi azokra akarunk futó pillantatot vetni, kiknek szándékuk nemcsak tiszta, de szabadelvű is volt.

Szólunk először Lamennaisról.

Ezen francia katholikus papnak élete és tevékenységében három egészen különöző időszakot kell megkülönböztetnünk. Mint Huber mondja, élete egy nagy kerülőhöz hasonlít. Tevékenységének első időszaka nem volt más, mint a katholicismusnak és pápáságnak lelkessült dicsőítése. Egyidejűleg küzdött a restaurált királyság mellett, és a legszenvedélyesebb és leghevesebb módon kelt ki a gallicanismus és I. Napoleon által az államnak az egyház fölött gyakorolt fensősége ellen. Lamennais fölfogása szerint a vallás tekintélye az emberiség „vallásos öntudatán” az „általános emberi észben” alapszik. Már ezen fölfogásban rejlik Lamennais későbbi elszakadásának csirája. Ő mint a becsületes meggyőződés embere nem maradhatott Róma híve többé azon percertől fogva, melyben annak világos tudatára jutott, hogy az egyház az emberi ész és az emberiség érdekeitől nagyon is különbözik. Természetes, hogy a rajongó és teljesen szabálytalan műveltséget nyert fiatal pap élete első szakában ezen öntudattal nem bírt. Ő nem ismer más

auctoritás t, mint a z e g y h á z i t, a katholicismus és demokratia előtte teljesen összeférhetetlenek.*)

Lamennais 1827-ben Rómába utazott, hol őt XII. Leo pápa a legnagyobb kitüntetéssel fogadta és a legifjabb egyházyának nevezte. A Vatikánban lakott és azt mondják, hogy bíbornoki méltóság helyeztetett volna neki kilátásba, mitől azonban visszautasított, mint rövid idővel azelőtt egy francia püspöki széket. A júliusi forradalom napjai után, melyek a lelkismereti, egyesületi és sajtószabadság eszméit hozták föl napirendre, Lamennais azon merész gondolatra jutott, a katholicismus ügyét a szabadság ügyével azonosítani. Ezen céllra Lacordair, Montalembert és Gerbet-tel együtt az „Avenir” (jövő) című hírlapot alakította, melyben fényes ékesszólásának egész tüzével és merész hangon küzdött ezen eszme mellett; „Az egyház mondjon le minden, az állam részéről élvezett pártfogásról; az egyház szálljon le ezen látszolagos uralom polczáról, mely tulajdonképen csak rabszolgaság volt: az egyház alapítsa birodalmát csak a vallási élet bensőségére; az egyház legyen szegényné, mint hajdan volt, a pap a nép embere legyen; szegényen, de szabadon az egyház a világot újra meg fogja hódítani, minden szabadság előmozdítója csupán az igazi katholicismus.” Az „Avenir” befolyása nagyszerű volt. A szerkesztők ezenkívül egy, egész Francziaországon elágazó egyletet alakítottak. Célja volt, az egyház jólétét és függetlenségét minden hatósági beavatkozás elől megóvni. Az egyház ezen alakban hatalmasabbnak látszott, mint bármikor. Hiszen magáévá tette a kor mozgató eszméit, saját érdekét azonosította az emberiség érdekével, Míg az alsó és fiatal clérus nagyobbrészt az Avenir zászlója alá sorakozott, Róma és a francia püspökök ezen irányt természetesen nem helyeselték. A szerkesztők Rómába siettek, magukat igazolandók. Alig tudtak audienciát nyerni XVI. Gergelynél, és azt is csak azon föltétel alatt, hogy ügyükön nem szabad szóniok. Haza utazván, Münchenben érte utói őket a pápa (általunk

*) Ezen időszak leghíresebb munkái: „Essai sur l'indifférence en matière de la religion”. 1817-23. Négy kötet, melyből kevés évek alatt, negyvenezer példány kelt el, valamint „De la religion considérée dans ses rapports avec Tordre politique et civile”. Két kötet. 1825.1826.

már idézett) Encyklikája, melyben az Avenir iránya kárhozta-tott, a lelkismereti szabadság eszelőségnek, a sajtószabadság-nem elegendő utálatos, káros intézménynek neveztetik. Ezen Eneyklikát kísérte Pacca bíbornok egy levele, melyben említetik, hogy a szent atya elkeseredése a legmagasabb fokra hágott Lamennais és társainak azon foltévése folytán, hogy ő a liberális eszmékkel béküljön ki. Lamennais szeptember 15-én küldé alávetését Kómába és ígérte, hogy a politikát mellőzni fogja. Róma ezzel meg nem elégedett, és teljes alárendeltséget követelt az Encyklika tanai alá. Lamennais azt felelte, hogy a kath. embernek vallási dolgokban nincs egyéb feladata, mint hallani és engedelmeskedni, világi ügyekben azonban teljesen szabad lévén, véleményét, szavait és cselekedeteit illetőleg. Ezen nyilatkozat még kevésbbé tetszett, míg Lamennais erkölcsileg szorongatva, aláírta föltétlen alávetését, magának á haza ar emberiség iránt való kötelességeit azonban világosan fenttaván. Valóban tanulságos látvány. A világnak legbuzgóbb katholikusa csaknem bevallani kényszerült, hogy az igazi katholikus megszünt hazafi és ember lenni. Keblének mély forrongása utat tört magának „Paroles d'un croyant,” czímű (melyet, tartalma után „keresztény szózattal” lehetne legjobban fordítad) kis munkájában, melyet La-Chenaie-i magányából 1834-ben a világba röpített. Ezen munka rövid idő alatt száz kiadványt látott, és a magyart kivéve, csaknem minden európai nyelvre lett átfordítva. A munka nem más, mint költői és lángoló bibliai nyelven írt dicsőítése a teljes egyenlőségnak és socialismusnak, és csaknem a forradalomnak a tőke- és hatalmasok ellenében. A pápa azt örökre elítélte és kárhoztatta, és a gonoszság és szemtelenség művének nevezte. Lamennais nem késsett továbbá „Affaires de Rome” (római ügyek) czímű munkájában minden összeköttetését Rómával felmondani. Ezen munkában kimutatja, hogy a hierarchia elszakadt a keresztenységtől, és ellentében van a humanismussal. „A mitől a mai kor elfordul, nem a keresztenység, hanem azon külső rendszer, mely a keresztény nevet bitorolja. Azon percertől fogva, hogy a pápaság magát ellentébe helyezte a szabadsággal, a hallotakhoz dobandó. Ha pedig a diadal órája eljövend, az elhagyott főpapnak nem marad egyéb teendője, mint a ketté

törött keresztnek csonka darabjával saját sírját ásni.” Ezen szellemben írvák Lamennais minden egyéb, számos munkáját. 1837-ben egy ideig George Sand és Pierre Leroux-val „Le monde” (világ) című radikális lapot szerkeszté, mely azonban nem nyert különös jelentőséget. 1848-ban a törvényhozó gyűlekezetben a gyűlésbe választatott és a szélső balon a socialisták mellett foglalt helyet, azonban úgy látszik, hogy ideje lejárt. Ennek különböző okai lehettek. Addig, míg részben öntudatlanul csakis az ultramontánoknak egyengette az utat, hatalmas volt. Most a fegyelmetlen és sztágazó liberális pártban egyedül állott. A világ különben is nem volt hajlandó jövőjét bármely vallási alapra fektetni. Hozzájárult azon bizonyos közöny, vallási ügyek iránt, melyhez természetesen mint csupán egyéni fölfogáshoz semmi közünk, de melyet a törvényhozó és államférfiaknál már több ízben fölötte hibásnak jelezünk. IX. Pius pápa kibékülni akart vele. Bonaventura páter által magához hivatta, őt megáldandó és megölelendő. Lamennais dícsérőleg nyilatkozott a pápa akkori liberális szándékaira nézve, de a meghívást el nem fogadta, és azt üzente a pápának, hogy ő lelkismeretében nyugodtabbnak és boldogabbnak érzi magát, mint bármikor.

Tehát még most is csak kezét kell vala Lamennaisnek kinyújtania, hogy rang-, jutalom- és vagyonra szert tegyen. Lamennais ez időtájban könnyen hívő jóhiszeműsége által már egész vagyonát elvesztette volt, és „Krisztus követése” című munkájának új kiadványaiból élt. Ha meggondoljuk, hogy akkor a Napoleon elkövette államcsíny, a caesarismus és ultramontanismusnak általános szavazat általi szentesítése elég alkalmul szolgált az agg küzdő utolsó illusióit is megsemmisíteni, elégé nem tisztelethetjük Lamennais magas és szilárd jellemét.

Az egykor annyira ünnepelt férfi elhagyottan és ínségeben halt meg, rendületlenül fentartván egy új vallás és új demokratikus államban vetett hitet, és állhatatosan visszautasítván a római egyház minden vigaszát. Kő vagy kereszt nem jelezte nyughelyét. Fényes aristokratia, büszke papság nem követték koporsóját, ki, ha akarta volna, mint egyházi főpásztor és bíbornoki palástban lett volna eltemetve. A rendőrség még a népnek is megtiltotta a részvétet. Lamennais porai Père La-

chaise-nek közös sírjában a legszegényebbek és legszerencsétlenebbek poraival keverve nyugszanak.

Lamennais különböző szakai a közös alapgondolat daczára természetesen teljesen ellentmondanak egymásnak; de egyidejű nézeteiben is hiányzik az alaposság, a következetesség és a gyakorlati érték. A mi munkáit kitünteti, a kereszténtésgnek hő szeretete, az érzelem, a költői ihlet és az- ábránd. Számosak az ellentmondások még az egyidejű tanokban is; Így pl. „Des Progrés de la Revolution et de la guerre contre l'Eglise” címu munkájában a 151-ik oldalon az egyház számára követeli az állam kizárással a nevelés jogát, Az Avenir-ben elveti a gallikán egyház azon téTELÉT, melynél fogva az egyháznak csak lelki, de nem világi dolgok fölött volna hatalma, 2355-ik oldalon. Ugyanazon lap más helyén, az 12577-ik oldalon a szabad egyház elméletének kedvéért azt állítja, hogy a souverainek egyházi dolgokban nincsenek az egyháznak alávetve.

Az állam és egyház elválasztása kísérlet volt annak létesítésére a mi tulajdonképen lehetetlen. Ha az általa képzelt eszményi kereszteny egyház nem volt egyéb, mint az össztudat, a demokratia, az összes emberiség érdeke, úgy az egységes, absolute szervezett egyház képében nem is jelentkezhetik. Mert az ilyes, még ha folyton a legnemesebb szellemek vezetése alatt is állana, (mi már magában lehetetlen,) még ekkor is mint emberi intézmény a tévedések től ment nem lehetne, ő maga is saját kézzel rontotta le ezen tant. Az „Affaires de Róme” című munkájában, hol mint Wessenberg mondja, teljesen fejetlen logikával (a 128—131-i lapokon) a kath. egyházat a legnyomorultabbnak festi azon országokban, hol az legkevésbbé volt korlátolva, holott, ha tana igaz lett volna, épen ott a legvirágzóbbnak kellett volna lennie. Bár Lamennais egyháza merő ellentéte volt a rómainak, az ultramontánok ügyesen használták fel tanaiból azt, a mi rajok nézve használható volt. Azon nagy befolyásnak, melyet a kath. közönségre gyakorolt, köszönhető, hogy a szabad egyház Belgiumban törvényesítést nyert. Mi tehát tulajdonképen Lamennaist nevezhetjük a szabad egyház teremtője és megtestesítőjének. Lamennais a pápai kitagadás daczára öntudatlanul és öntudatosan az egyháznak többet használt, mint bármelyik telivér ultramontán. Mindazon-

által tanai elfogulatlanul bírálva, valamint élete, a „szabad egyháznak” inkább czáfolására, mint védelmére szolgálnak.

Szólunk B u n s e n ről. L a b o u u a y e Ede, a franczia akadémikus, magyarra is fordított „Párizs Amerikában” című szatirikus regény írója, több jogtörténeti munka szerzője, tagadhatatlan liberális szándékkal foglalkozott a szabadsággal is. Egyik könyvében „La Liberté Religieuse” (mely könyvről a nélkül, hogy a szerző egyéb érdemeit kétségbe vonnók, méltán mondhatjuk, hogy ez ép olyan unalmas és fölülletes, mint „Párizs Amerikában érdekes és vonzó), a tudós, szabadelvű, logikus gondolkozású német Bunsen Jósiás Károly, Keresztély bárót, mint a föltétlen egyházi szabadság egyik harczosát, tünteti elénk. Laboulaye úgy látszik Bunsennak csak angol nyelven írt munkáit ismerte. Ám ám Ámbár említi híres „Zeichen der Zeit” című munkáját is, nagyon kételkedem, hogy azt csak olvasta volna is. A mit Buusen akar, a többi közt a következő: határtalan v a l l á s s z a b a d s á g, sem államegyház, sem consistorialis, de még kevésbé hierarchikus egyházalkotmány. A község korlátlanul maga intézze egyházi ügyeit. A község a püspök felett áll. Dogma nincsen, minden hatalom a községnél vagyon, melyek legfőbb zsinórmérték Isten szava, a mint ez a község öntudatában él. Tiszta keresztenység egyház nélkül.¹⁾

Ellenfele, a zsidóból protestánssá lett Stahl, a reactio leghevesebb védője, a denunciatio hangján hányja szemére Bunsennek, hogy ő a népegyháznak előharczosa a papi egyházzal szemben.²⁾ Bunsen a legélesebben ítélte el a kath. hierarchiát, Szóról szóra a következőket mondja: „A kereszteny hatóság és kormány nem más mint az állam. A papság érintkezési pontjai az egyénnel és az állammal az emberi társadalom, három oszlopaiban találhatók, tudnillik, a házasság-, nevelés- és vagyontügyben.”³⁾ A Würzburgban összesereglett püspökök követeléseire, kik, a mint tudjuk, a szabad egyházt,) föltétlen tanszabadságot, szabadságot a clerikusok nevelésében, a zárdák ügyé-

¹⁾ Lásd. 75. lap. stb.

²⁾ Zeichen der Zeit, Leipzig, Brockhaus. 1855. II. 25., 140., 254.

³⁾ Wider Bunsen von Stahl. Berlin 1856. Zeichen der Zeit, Leipzig, Brockhaus 1855. 1.128.

ben, a vagyonkezelésben követeltek). Bunsen, mint „az állam törvényességevel és önállóságával összeférhetetlennek” nevezi,¹⁾ azt mondja, hogy ezen követelések alapja fiction és csaláson épült. Természetesen találja, hogy az állam attól, aki pap akar lenni, bizonyos műveltségi fok kimutatását követeli.²⁾ Több ízben roszalja a monarchia gyengeségét, a hierarchiával szemben. Azon korlátokat, melyek minden kath. ország és államban az egyház praetensiójával szemben, legalább 1850-ig békében fenállottak. kívánatosaknak és a papság saját érdekekében levőknek nevezi.³⁾ Gúny nyal említi a continens liberálisait, kik magukat az öreg Lamennais és egyéb ultra montánokkal rászedették, elhivén, hogy a csomót azon olösö bűvös szavak által elválasztása az egyháznak az államtól, meg lehetne oldani⁴⁾ stb.

Én azt hiszem, hogy ezen elvekből még a legügyesebb liberális farizeusnak is nehéz lenne érveket a római emancipate javára faragni.

Kétségtelenül ismerni fogja minden olvasó Horváth Mihály következő című munkáját: „Williams Roger, a szabad egyház szabad államban elv megteremtője és megtestesítője.” Nem csökkenti azon tiszteletet, melylyel mindenájan Horváth Mihálynak nemcsak tartozunk, hanem szívből lélekből nyújtunk, midőn nem habozom kimondani, hogy William Roger elveiből épenségesen nincs jogunk következtetést vonni a kath. egyház jelen állapotban levő szabadságára.

Miért nem?

A mit Williams Roger akart, nem volt sem több sem kevesebb, mint a teljes lelkiismereti és vallásszabadság. Hogy a lelkiismereti szabadságból még korántsem következik akármely egyházi apparatus sérthetetlensége, arról volt szó. Ezen külső szervezetet. illetőleg az egyházak Amerikában sem élveztek szabadságot. Igaz, hogy az amerikai rendszer sok tekintetben különbözik az eddig dívó európaitól, hanem ebből a kath. egyház emancipatiójára következtetést vonni szintén nem lehet, mert az alap és a faktorok, melyek között

¹⁾ Ugyanott. I. 161-188., 162 ²⁾ ugyan. I. III. ³⁾ ugyan. I. 181.

⁴⁾ ugyan. I. 16. l.

a szabadabb rendszer Amerikában alkalmaztatott, nemcsak különbözők, hanem teljesen ellentétesek. Hogy pedig valami itten jó, de más körülmények között róssz lehet, azt az idézett munka tudós, és igen tiszttel szerzöje bizonyosan maga sem fogja tagadni. Különben méltán kérdezhetnék őt, vájjon miért nem követel Magyarország számára ép oly foederativ szövetséget, minő például az amerikai? miért nem pártolta a törvényhatóságokról szóló törvényjavaslat tárgyalásánál a legszélesebb önkormányzatot? miért nem kívánja a katonaságot lefegyvereztetni? stb. stb. Azt sem lehet mondani, hogy Amerikát az egyháznak az államtól való elválasztása tette nagygyá. Mert az amerikai államok túlnyomó része az újabb időkig csaknem inkább állottak confessionális alapon, mint a modern jogállam. Ezen confessionális alap persze különböző az európaitól. Ha már Amerikának vallási viszonyaiból Következtetést akarunk vonni, sokkal inkább nevezhetjük jelenlegi nagysága egyik faktorának azon körülményt, hogy Amerika eddig legalább protestáns maradt, és evangélikus vallásával szemben, a római császatigatások a legújabb időkig győzni nem tudtak. Lesz alkalmunk Amerika viszonyaival bővebben foglalkozni. Addig is csak röviden érintjük, hogy Éjszakamerika mai napig tulonymólag protestáns ország, hogy Rhode-Islandban Roger korábban, ha áltáljában voltak, igen is kevesen lehettek a katholikusok, kiket különben Williams Roger maga a török és zsidókkal látszott egy rangba helyezni, bár „becsülte bennök az embert, ki lelkiismeretét követi,” hogy az Amerikában keletkezett egyházak közöl csaknem egyik a másikán túltett demokratikus és evangélikus szervezetben, végre hogy a katholikus egyház Amerikában a legújabb időkig olyan szerepet játszott, mint katholikus államokban a protestáns egyház.

Williams Roger azon lángelméjű jellemek közé tartozott, kit az amerikai viszonyok nem tudtak kielégíteni, ki kényeten lőn menhelyet a vad indián törzsek között keresni. Mindazonáltal ö nem volt az, a kit terméketlen idealistának szoktunk nevezni. Szolgáljon erre egy pár példa. Alig, hogy az általa alakított Rhode-Island polgárai a restauratió hírért vették, minden függetlenségi vágyuk daczára siettek ragaszkodásukat II. Károly királyhoz kikiáltani, daczára annak, hogy a többi államok-

ban már lappangani kezdett a függetlenségre törekvő szellem. Ezen ügyes eljárás folytán sikerült, az új államnak azon szabadságlevelet megnyernie, melynek egyik főalkatrésze a teljes vallásszabadság volt. Igaz, hogy Roger életírójá maga sem tagadja, miszerint II. Károly csak azért adta meg azon szabadságlevelet, mert ezáltal a pápistáknak hitte útjukat az új világban is egyengetni. Midőn bizonyos Haris demagógiái tanokat terjesztett, Williams Roger nemcsak érvekkel, hanem tettleg is fel tudott Harris ellen lépni és őt, valamint követőit is tanainak mentagadására kényszeríteni. Bizonyos Verrin Josue neje több vallási gyülekezetet kívánt vala látogatni. Providence polgárai a férjnek mentagadták polgári jogait, addig, mig nejének lelki szabadságát tiszteletben nem tartaná.

Látjuk itt, hogy a lángelkű puritan pap korántsem hangsúlyos érvek és frázisok, hanem a szabadság lényeért áldozta életét. O sohasem habozott, meggyőződését kimondani, habár az még oly ellentében volt volna is azzal, a mit kora szabadelvűnek és jónak hitt. Ha Roger idejében a katholikusok voltak volna túlnyomó számmal Éjszakamerikában, és ha Amerikát ugyanazon veszély fenyegette volna, mint jelenleg mindenkit, vajon nem valószínű-e, hogy az erélyes ember igen is tudott volna eszközöket találni a szabadság leghatalmasabb ellenei, leghatalmasabb törekvéseinak meggátlására. Hogy pedig ezen állításunk korántsem üres feltevés és hogy a lelkiismereti szabadság védője, hogy bánt volna az ultramontánokkal, ha azok általjában akkoriban Amerikában léteztek volna, mutatja világosan Roger Williams következő hasonlata: „Az emberi társadalom hajó, melyen szintén sokszor megesik, hogy pápisták és protestánsok, zsidók és törökök együtt találkoznak. A lelkiismereti szabadság, a melyért én küzdök, két dolgot követel. Először, hogy senki se legyen kényszerítve a hajó lelkészének istenszolgálatában részt venni, másodszor, hogy senkinek sem szabad megtiltani, hogy saját papjával megülje istentiszteletét. Mindazonáltal a hajó parancsnokának legyen hatalma, a hajót kormányozni, igazságot, békét és társas viszonyt fenntartani a igények és utasok között. Ha valaki nem akarná lefizetni az utazó pénzt, ha valaki mentagadná kötelességet a közös veszély idejében, ha valaki a közös törvénynek vagy a

speciális parancsnak nem engedelmeskednék, ha valaki lázadást szítana, ha valaki azt tanítaná, hogy nincs szükség parancsnokra vagy tisztre, miután minden járásban Krisztusban egyenlők vagyunk, tehát nincs úr vagy tiszt, nincs törvény vagy parancs, nincsenek büntetések vagy fenyítések, a parancsnoknak hatalommal kell bírnia, az ily kihágásoknak ellentállani, azok fölött ítélni és büntetni érdem szerint,” Bárdi legyen különben Williams Roger felett a nézet, annyi bizonyos, hogy sem tanaiból, sem Amerika akkori viszonyaiból az ultramontanok szabadalmazására következtetést vonni nem lehet,

Hasonlóképen egészen más színben áll a doleg, ha azon körülményeket veszszük tekintetbe, melyek között Castell a r, a jelenlegi spanyol miniszterelnök, Izabella száműzetése után a szabad egyházat sürgette. Spanyolországban a katholikus vallás nemcsak hogy államvallás volt, de minden egyéb vallásra a legújabb időkig a törvény halálbüntetést rendelt. A parlament, mint tudjuk, Castellar elveit nem fogadta el, sőt ellenkezőleg a jezsuita rendet nagyon drastikus módon száműzte. Ha Castellar azt hitte, hogy a lelkismereti szabadságot csak a kath. egyház emancipatiójának árán lehet megnyerni, az nagyszerű tévedés volt, Oly tévedés, melyből úgylátszik, ő maga is teljesen kijózanodott. A kormány átvétele előtt tartott beszédében bevallotta, hogy Spanyolországot csak ugy mentheti meg, ha megtagadja eddigieit. Castellarnak elég alkalma volt, meggyőződni, hogy az egyházzabadság napja alatt nem az igazság és felvilágosodás tartják bevonulásukat, hanem ellenkezőleg papi uralom, a legvadabb anarchia ünneplik orgiáikat,

Egy pár szóval érinteni akarjuk még Gladstont a jelenlegi angol premiert. Ő ifjúsági barátja volt Marnignek, az ismert convertita és dühös mifallibilistának. Gladston eleinte az angol államegyháznak meleg pártolója volt, Ujabb időben nemcsak szélső liberalismusnak hódolt, hanem ellenkezőleg előbbi nézeteivel, az írlandi államegyház megszűnését keresztül tudta vinni. Ki nem ismeri fel itt ugyanazon fordulatot, melyeket az ultramontanok vezetőinél is jelezünk. Más-

részt mindenféle hírek keringenek arról, hogy Róma századok-óta sem tudott annyi tért nyerni Angolországban, mint az utolsó évtizedekben, hol a jezsuiták mindenki által szaporodnak, hol több dúsgazdag, előkelő férfi és nő, mint pl. B u 11 i Marquis, a n o r f o 1 k i h e r c z e g a kathol. hitre áttértek.

Sőt némi csodálkozással olvastuk, miszerint a norfolki herczeg, John Bull ezen sarja, egy angol csoport élén francia és bigott belgákkal a parai le moniale-i búcsújárásban részt vett.

Belgium és Amerikáról külön czikkekben szólanunk, itt csak röviden akarunk Porosz- és Olaszországról, valamint Schweizról említést tenni, hol bizonyos lokáhs, bár teljesen különböző okoknál fogva az állam a kath egyházzal szemben az elválasztáshoz hasonló rendszert igyekezett létrehozni.

Mi lett a dolognak vége ?

A porosz vezérlet alatt álló Németország a jezsuitákat és a vele rokon szerzeteseket az egész birodalomból kiüzte, és rendre készítí a törvényeket a papi túlkapások meggátálása ellen.

Olaszország, hol Cavour igyekezett a szabad egyház elvét kereszttülvinni, szintén kiüzte a jezsuitákat, elfoglalta a pápai államot, sőt annyira ment, hogy azon zárdai épületeket is, melyekre szüksége volt, elkobozta. Itten a dolog megfordítva állott. Cavour az elválasztás palástja alatt rászedte az ultramontánokat. Ez sikerült Olaszországban, hol az ügyes nép már meguntta a papi uralmat, hol az értelmi-ség felvilágosodott és frivol, hol a kormány szabadelvű és ment minden ultramontán befolyás és tradiciótól, hol a nemzet az egyesülés nagy munkájával el volt foglalva. Vájjon sikerülhetne ezen experimentum máshol is, ezt nagyon kétem.

Schweizban, hol a jezsuiták már 1847-ben polgárháborút idéztek elő, legelőször is Luczern kantonból üzettek ki, később a schweizi alkotmány 58. §. letelepedésüköt az egész köztársaságban megtiltotta. A legújabb időben Mermillo-

dot, kit a pápa püspökké tett, de kit a kormány annak nem ismert el, miután mindenek daczára a püspöki teendőket elvégezte, az országból kiutasította. Az engedetlen La eh at püspököt, a csalatkozhatatlansági dogma hirdetőjét és a hatóság határozatai ellen tiltakozó 69 lelkész állomásaikból elmozdított. A megürt lelkészi állomásokat egytől végig engedelmeskedő lelkészekkel töltötte be.

TÁRGYMUTATÓ.

I. Egy kis bevezetésfélé. Kik a liberális jezsuiták, az olcsó idealisták, a doctrináerek és a szabadelvű filisterek?

II. Ne bolygassátok az egyházi kérdést.

III. Mily viszonyban állott az egyház az államhoz egész a legújabb időig? Mikor kezdett ezen viszony változni és miért?

Mit jelent a szabad egyház?

IV. A szabad egyház elvének a katolikus egyházra való alkalmazása teljes logikai képtelenség, és pedig ép úgy katholikus, mint liberális szempontból véve.

V. Az állani azon gyámságot, melyet eddig gyakorolt az egyház fölött, nem, vetheti el egyszerűn magától. Vájjon megfelel-e az egyház az önállóság feltételeinek?

VI. Mit lehet liberális szempontból a szabad egyház védelmére felhozni.

VII. Mit felelhetünk ezen ellenvetésekre? Lelkiismereti szabadság nem egyértelmű a szabad egyházzal. A mit az egyház akar, több mint a lelkiismereti-, szólás-, sajtó- és egyesületi szabadság, és kívül esik a törvények körén.

VIII. Mit nem szabad megengedni, még a legliberálisabb államnak sem.

IX. A csupán repressív rendszer valódi jelentősége.

X. Voltak-e a szabad egyháznak liberális védői, és kik voltak azok? Nothomb, Montalembert, Be la Menuais, Bunsen, J. K. Williams Boger és Horváth Mihály, Castellar, Gladston, Poroszország, Olaszhon, Schweiz.

XI. A szabad egyház története Belgiumban, Belgium politikai, műveltségi és socialis viszonyai.

XII. A mi az emberiség- és egyházra nézve károsnak mutatkozott, az állami protectiő volt, de nem az államnak uralma az egyház felett.

XIII. Daczára, hogy protestáns országokban az egyház alá volt rendelve az államnak, szabadság és műveltség ott inkább virágzott, mint katholikus államokban. Visszapillantás állam és egyház között való viszonyra. Egyptom és a zsidók. Hellas és Róma. Paraquat, Lamaismus. Keresztenység kulturális missiója.

XIV. Deák Ferencz programmja. Éjszakamerika inkább áll confessionális alapon, mint a modern jogállam.

XV. Mily úton jutott Amerika jelenlegi rendszeréhez. Nem vagyunk amerikaiak.

XVI. Dr. Friedberg Emil indítványa. Mit kell ezen indítványra megjegyeznünk.

XVII. Mit tevő legyen az állam.

XVIII. Mi fog történni Róma és az ultramontánok részéről.